

УДК 930.2(477.83-25)''1960/1980'':001.891 DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/fhi.2022.22-23.3648>
ORCID ID: 0000-0001-8973-6927**ПРОБЛЕМИ ІСТОРИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ, ТОПОНІМІКИ ТА
КРАЄЗНАВСТВА В РОБОТІ ТЕОРЕТИЧНОГО СЕМІНАРУ З
ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА СПЕЦІАЛЬНИХ (ДОПОМІЖНИХ)
ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН ПРИ ЦДІА УКРАЇНИ У М. ЛЬВОВІ****Олександр ЦЕЛУЙКО**Львівський національний університет імені Івана Франка
катедра давньої історії України та архівознавства
вул. Університетська 1, Львів 79000, Україна
e-mail: oleksandr.tselyuko@lnu.edu.ua

У 1960–1980-х рр. у Львові при Центральному державному історичному архіві УРСР працював Теоретичний семінар з джерелознавства та спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін (далі – Семінар). На його регулярних засіданнях розглядалося широке коло питань, пов'язаних із вивченням згаданих дисциплін і загальноісторичною тематикою. Вагоме місце у його роботі було відведено і доповідям та повідомленням з історичної географії, топоніміки та краєзнавства. Інтерес до цих дисциплін носив академічний і практичний характер, оскільки у цей час вирішено підготувати серійне видання до історії міст і сіл України.

Серед числа тих учасників Семінару, чії виступи стосувалися окремих питань історичної географії, топоніміки та краєзнавства, були науковці Львівського університету філологи Є. Посацька-Черняхівська та О. Ріпецька, історик Я. Кісь, географ Б. Думін, вчені Інституту суспільних наук проф. І. Крип'якевич та Я. Ісаєвич, архівіст О. Купчинський, краєзнавці-аматори Й. Гронський та Г. Смольський. Хоча тематично їхні доповіді та повідомлення торкалися в основному теренів західноукраїнських земель, однак вони також спробували визначити місце історичної географії та топоніміки в системі наукових знань, розробляли теоретичні питання класифікації географічних назв та принципи встановлення етимології топонімів, вивчали методи та джерела до вивчення топоніміки, досліджували етимологію окремих топонімів. Значна частина з цих напрацювань не втратила свого значення і до наших днів.

Особливий інтерес до досліджуваних у статті дисциплін в учасників Семінару датовано першою половиною 1960-х рр. – одним із найбільш плідних періодів у його діяльності, та стишується у подальшому. Причинами певної втрати інтересу до них, за нашим припущенням, став поступовий відхід від праці в Семінарі одного із його творців – проф. І. Крип'якевича та зростання уваги учасників до інших дисциплін, насамперед архівознавства й теоретичного та практичного джерелознавства, збільшення числа засідань, що провадилися до відповідних ювілейних дат тощо. Попри це, і в другій половині 1960-х і на початку 1970-х рр. доповіді та повідомлення на досліджувану тематику зрідка продовжували з'являтися у програмах засідання Семінару, насамперед завдяки розвідкам низки ентузіастів своєї справи – краєзнавців-аматорів та окремих архівістів. Досвід, отриманий учасниками Семінару, не минувся марно та дозволив у подальшому продовжити традиції таких студій в часи відновленої незалежності України.

Ключові слова: спеціальні (допоміжні) історичні дисципліни, історична географія, топоніміка, краєзнавство, Теоретичний семінар з джерелознавства та спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін.

В історії розвитку спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін у Львові у так званий радянський період помітне місце належить Теоретичному семінару з джерелознавства та спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін (далі – Семінар). За розмахом своєї діяльності, числом охоплених його роботою науковців, широтою розглядуваної тематики та, що важливо, тривалістю свого функціонування означений Семінар не мав собі рівних не лише у місті, але й назагал в Україні. У рамках цього Семінару, в горнилі його наукових дискусій сформувалося нове покоління фахівців, яке у наступні роки перетворилося на авторитетів та корифеїв української історичної науки. З огляду на це не дивно, що діяльність Семінару вже була об'єктом низки більших чи менших студій вітчизняних вчених. Попри те, що ці публікації їх автори готували, як правило, у часі вивчення іншої тематики – чи то історії документознавства (В. Бездрабко¹) та історії паперу в Україні (Ю. Наливайко²), чи то традицій палеографічних (Т. Барабаш³) чи нумізматичних (О. Целуйко⁴) студій у Львові, вони не лише повернули після певного забуття у літературу згадки про його роботу, але й ввели в обіг низку нових фактів, окреслили обставини, за яких повстав та діяв Семінар. Про роль проф. Івана Крип'якевича (1886–1967) в організації згаданого Семінару та участі в його окремих засіданнях йдеться в низці публікацій Інни Мороз⁵. Зрештою, досліджувати згадані питання допомагає і доволі добре збережена *джерельна база*. У фондах ЦДІА України у м. Львові відкритися декілька томів матеріалів роботи Семінару за 1961–1969 та 1971 рр.⁶ Йдеться головню про протоколи засідань, які містять як тези, так, інколи, й тексти виступів

¹ Валентина Бездрабко, “Семінар з архівознавства та допоміжних історичних дисциплін ЦДІА України у Львові: науковий феномен,” *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника: Збірник наукових праць*, No. 1 (16), (2008): 546–579; Валентина Бездрабко, *Документознавство в Україні: інституціоналізація та сучасний розвиток*. (Київ: “Четверта хвиля”, 2009), 139–170. Згадано про роботу Семінару і в деяких інших публікаціях цієї авторки, наприклад: Валентина Бездрабко, “До історії вивчення картографічного документа в Україні,” *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*, серія: Історія, no. 40 (816), (2008): 405–415.

² Юлія Наливайко, “О. Я. Мацюк як дослідник історії паперу та філіграней,” *Українська біографістика*, no.12, (2015), 163–174.

³ Тарас Барабаш, “Палеографічні дослідження архівістів Центрального державного історичного архіву України, м. Львів (1960–1990-і рр.),” *Архіви України*, no. 4, (2012): 32–38.

⁴ Олександр Целуйко, “В. В. Зварич та питання нумізматички в роботі теоретичного семінару з джерелознавства та спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін при Центральному державному історичному архіві УРСР у Львові,” *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*, no. 16, (2015): 24–39.

⁵ Інна Мороз, “Іван Крип'якевич як ініціатор та організатор створення Семінару з архівознавства і спеціальних історичних дисциплін при ЦДІА УРСР у Львові,” *Студії з архівної справи та документознавства*, no. 24/25, (2017): 191–203. Ця та інші розвідки І. Мороз (деякі з них вказані у примітках згаданої її публікації) цікаві завдяки введенню в обіг низки матеріалів з особового фонду І. Крип'якевича, що відклався зараз у Львівській національній науковій бібліотеці ім. В. Стефаника, та ґрунтовному аналізу наукової спадщини вченого.

⁶ Стенограма розширеного засідання Наукової Ради з спеціальних історичних дисциплін, 13 листопада 1961 р. – 14 листопада 1961 р., Центральный державный історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАУЛ), ф. Р-1, оп. 1, спр. 354; Протоколи, доповіді, повідомлення, запрошення

доповідачів, і докладно занотований перебіг дискусії. Звістки про діяльність Семінару свого часу регулярно з'являлися на сторінках таких видань як “Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР” / “Архіви України”, “Український Історичний Журнал”, “Советские архивы”.

Актуальність поновного обстеження діяльності Семінару надалі залишається високою, оскільки поза увагою попередніх студій залишилося ще доволі багато тематичних блоків питань, котрі розробляли львівські дослідники в зазначений період. Саме до них належать і проблеми історичної географії, топоніміки та краєзнавства й пов'язані з цим питання. Саме в цьому, зрештою, буде полягати і *новизна* нашої студії. Потрібно відзначити, що доробок учасників Семінару на цій ниві нараховує понад два десятки доповідей та повідомлень, частина з яких у подальшому лягла в основу низки опублікованих статей та матеріалів. Однак не менш цікавими, на нашу думку, є й ті виступи, які так і не вилилися у друковане слово, і ті дискусії, котрі розгорталися у часі засідань Семінару, і ті думки, зауваги, пропозиції, які допомагали виступаючим вдосконалити їхні напрацювання. Виходячи з цього *мету* нашої публікації бачимо у введенні до наукового обігу відомостей про доробок учасників Семінару у вивченні питань історичної географії та топоніміки, краєзнавства, аналізу їхнього наукового здобутку на цій ниві.

Нагадаємо, що історична географія та топоніміка стоять на стику декількох наук – історії, географії та філології. Очевидно, саме через це у вітчизняному академічному середовищі так і не дійшли до єдиного висновку, як саме і куди варто ці дисципліни класифікувати. Для прикладу, й історичну географію, і топоніміку автори першого українського посібника з допоміжних історичних дисциплін зараховували до них прямо – історичну географію – або опосередковано – топоніміку – складовою частиною історичної географії⁷.

та інші матеріали семінарів з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, 16 січня 1962 р. – 20 грудня 1962 р., ЦДІАУЛ, ф. Р-1, оп. 1, спр. 372; Протоколи, доповіді, повідомлення, запрошення та інш.[і] матеріали семінарів з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, 1963 р., ЦДІАУЛ, спр. 392; Протоколи, доповіді, повідомлення, запрошення та інш.[і] матеріали семінарів з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, 1964 р., ЦДІАУЛ, спр. 415; Інформація про підсумки роботи науково-теоретичних семінарів з архівознавства та допоміжних дисциплін історії за 1964 р., 23 грудня 1964 р., ЦДІАУЛ, спр. 416; Листування, запрошення та ін.[ші] матеріали теоретичних семінарів, 4 січня 1964 р. – 31 березня 1964 р., ЦДІАУЛ, спр. 421; Доповіді, протоколи та ін.[ші] документи семінарів з архівознавства і інших спеціальних історичних дисциплін, 26 січня 1965 р. – 24 листопада 1965 р., ЦДІАУЛ, ф. Р-1, оп. 1, спр. 442; Протоколи, доповіді, повідомлення, запрошення та інш.[і] документи конференцій і семінарів з архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, 1966 р., ЦДІАУЛ, спр. 482; Матеріали семінарів з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін (запрошення, протоколи, доповіді, повідомлення), 29 лютого 1968 р. – 18 жовтня 1968 р., ЦДІАУЛ, спр. 552; Протоколи семінарів, 1969 р., ЦДІАУЛ, спр. 573 та ін.

⁷ “Серед допоміжних історичних дисциплін дуже важливе місце займає історична географія”; “Топоніміка є важливою частиною історичної географії” (Андрій Введенський та ін. *Допоміжні історичні дисципліни. Короткий курс.* (Київ: Державне учбово-педагогічне видавництво “Радянська школа”, 1963), 200.

Розділи про ці дисципліни можна знайти і у підготованому в академічному інституті сучасному нам довіднику зі спеціальних історичних дисциплін⁸. Тут, до речі, та ж історична топоніміка фігурує як частина (розділ) не історичної географії, а ономастики, яку історики трактують як історичну дисципліну⁹, а філологи – як розділ мовознавства¹⁰. Подібна плутанина спостерігається і з історичною географією¹¹. Власне всі ці суперечності є радше виявом тісніших інтеграційних процесів між різними гуманітарними та природничими науками, що ми спостерігаємо й у наш час, засвідчує витворення нових напрямків історико-географічних чи історико-філологічних студій, участь у розробці яких беруть і географи, і мовознавці, й історики¹².

У чому сходяться більшість дослідників: саме середина ХХ ст., чи, точніше, кінець 1950-х – початок 1960-х рр. був часом відродження інтересу до такого роду студій у науковому середовищі України, визначаючи як поворотні точки на цьому шляху республіканські наради та конференції (для прикладу, ІV Міжнародний з'їзд славистів (1958) та І Республіканську ономастичну нараду (1959)¹³. Варто наголосити й на тому, що історична географія була однією зі спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін, котру, не зважаючи на все,

⁸ Балабушевич Тетяна, “Географія історична,” в *Спеціальні історичні дисципліни: довідник*: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл., керівник авторського колективу Ірина Войцехівська, (Київ: Либідь, 2008), 131–139; Олена Попельницька, “Топоніміка історична,” в *Спеціальні історичні дисципліни: довідник*, 468–476.

⁹ Див.: Андрій Зубко, “Українська ономастика: здобутки і проблеми,” *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*, по. 15, (2007): 262–281. Розділ “Ономастика” присутній і у згаданому вище довідникові зі спеціальних історичних дисциплін: Геннадій Казакевич, “Ономастика,” в *Спеціальні історичні дисципліни: довідник*, 399–407. Прикметно, що в ньому вказано на те, що ономастика “сформувалася як галузь лінгвістики, але її розвиток тісно пов'язаний з історичною наукою”.

¹⁰ Юрій Карпенко, “Ономастика,” в *Українська мова: Енциклопедія*, ред. Віталій Русанівський та ін., 2-ге вид., випр. і доп., (Київ: Видавництво “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004), 437–438; Святослав Вербич, “Передмова,” в *Українська ономастика: бібліографічний покажчик*, відп. ред. Святослав Вербич, (Київ, 2013), 3. Див. про це також: Домініка Янчура, “Ономастичні школи в Україні” в *Studia Ukrainica Posnaniensia*, vol. VI, (2018): 46.

¹¹ Див. про це докладніше: Ольга Щодра, *Історична географія України від найдавніших часів до кінця ХVІІІ століття*. Навчальний посібник. (Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2016), 5–19.

¹² Для прикладу, ведучи мову про львівську ономастичну школу, З. Купчинська зараховує до її представників поряд з мовознавцями істориків Івана Вагилевича, Ізидора Шараневича, Мирона Кордубу та І. Крип'якевича (Зоряна Купчинська, “Львівська ономастична школа: етапи становлення і перспективи розвитку,” *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*, по. 71 / 1, (2019): 5–8.

¹³ Домініка Янчура, “Ономастичні школи в Україні,” 47; Зоряна Купчинська, “Львівська ономастична школа: етапи становлення і перспективи розвитку,” 10; Ольга Щодра, *Історична географія України*, 23. С. Вербич, щоправда, датує час становлення української академічної ономастики кінцем 1940-х рр., пов'язуючи це із початком діяльності в Україні мовознавця Кирила Кузьмича Цілуйка (1908–1981) (Святослав Вербич, “Українська академічна ономастика: минуле, сьогодення, майбутнє,” *Українська мова*, по. 3, (2018): 29).

розробляли в радянські часи у Львові і науковці Університету, і вчені Львівського філіялу Інституту історії АН УРСР (діяв у 1940–1941 та 1944–1946 рр.), а у подальшому – Інституту суспільних наук¹⁴. Упродовж 1950-х рр. перші публікації з ономастичної тематики підготувала наукова співробітниця згаданого Інституту Лукія Лук'янівна Гумецька (1901–1988), викладачки Львівського університету Ольга Феодосівна Ріпецька¹⁵ (1918–2011) та Євгенія Мартинівна Посацька-Черняхівська (1922–2003), старший викладач Львівського педагогічного інституту Юліян Костьович Редько (1905–1993)¹⁶. Подальші завдання з розвитку історичної географії України, зокрема укладення історико-географічного словника Львівської області, окреслив І. Крип'якевич у січні 1959 р. на спільній нараді працівників відділу історії України Інституту суспільних наук АН УРСР з науковцями Львівського університету, архівів і музеїв міста щодо подальшого розвитку спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін, а повідомлення про принципи та побудову цього словника тоді виголосив співробітник Інституту Степан Білецький¹⁷.

З огляду на наведене вище не дивно, що на проведеній у ЦДІА УРСР у м. Львові 13–14 листопада 1961 р. науковій конференції / нараді (Нарада – саме так для зручності ми будемо називати її далі), котра задала старт роботі зазначеного Семінару¹⁸, і участь у роботі якої, крім архівістів, взяли науковці Інституту суспільних наук, викладачі Львівського університету, працівники міських музеїв та бібліотек, прозвучала розвідка “До питання про вивчення топоніміки західних областей України”, яку виголосила Є. Посацька-Черняхівська. Її виступ був цікавим з декількох позицій. По-перше, вчена зробила спробу визначити місце топоніміки у системі наукового знання. Відразу означивши топоніміку як допоміжну дисципліну історії, Є. Посацька-Черняхівська у подальшому підкреслила, що топоніміка зі своїм предметом і обсягом

¹⁴ У 1993 р. перейменований в Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича. Про історію цього Інституту див.: *Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Наукова діяльність, структура, працівники*, ред. Ярослав Ісаєвич, (Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001).

¹⁵ Тетяна Струк, Алла Паславська, “Проблеми топоніміки в науковому доробку професора Ольги Феодосівни Ріпецької,” *Іноземна філологія*, no. 124 (2012): 7–12. Тут, зокрема, до заслуг авторки публікації О. Ріпецької зараховують випрацювання власної концепції щодо формальних і семантичних ознак ойконіма – назви населеного пункту.

¹⁶ Див.: *Українська ономастика: бібліографічний покажчик*, 16–24.

¹⁷ Олександр Целуйко, “Нарада у відділі історії України Інституту суспільних наук АН УРСР “Про стан і завдання розвитку допоміжних історичних дисциплін”,” *Вісник Львівського університету. Серія історична*, no. 50 (2014): 494–495, 501–504.

¹⁸ Назви “конференція” та “нарада” зустрічаються паралельно у виступах і І. Крип'якевича, й Н. Врадій. Зрештою, й сам згаданий захід відбувся, як зазначалося в документах, у формі “розширеного засідання Наукової Ради архіву”. Див. Стенограма розширеного засідання Наукової Ради з спеціальних історичних дисциплін, арк. 129–133; Протоколи, доповіді, повідомлення, запрошення та інші матеріали семінарів з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, 16 січня 1962 р. – 20 грудня 1962 р., арк. 12.

дослідження, відповідними методами, “стає окремою науковою дисципліною і входить у складову частину мовознавчої науки – ономастики”. Зрозуміло, що таке поєднання різних структурних рядів не давало ближчого розуміння класифікаційного місця цієї дисципліни, хоча й дозволяло уникнути протистояння у системі історичних та мовознавчих знань. Друге, на що варто звернути увагу – це запропонована Є. Посацькою-Черняхівською класифікація географічних назв Львівщини. Їх вона поділила на дві групи: назви, які вказують на географічне середовище, та назви, які вказують на розвиток політичних та суспільно-економічних відносин, їх формацій і надбудов. Друга група, своєю чергою, поділялася на такі підгрупи: 1) назви, які вказують на адміністрацію та систему управління; 2) назви, які вказують на соціально-економічний лад; 3) назви, які вказують на сільське господарство, промисловість, торгівлю, шляхи і засоби сполучення, одяг і їжу; 4) назви, які вказують на етноніми, 5) назви, які дають матеріал пізнавати духовний розвиток, говорять про народне мистецтво, релігійний культ. Відзначимо, що поданий Є. Посацькою-Черняхівською поділ був відмінний від тих, які запропонували у міжвоєнний період М. Кордуба й Я. Рудницький, чи у повоєнний час В. Ташицький та Л. Гумецька¹⁹. Зупинившись на методах вивчення топоніміки (експедиційному і бібліографічно-документальному), вчена підкреслила, що застосовуючи саме бібліографічно-документальний, котрий полягав у вивченні “писемних джерельних матеріалів”, що відклалися у архівах та бібліотеках, важливу роль відіграють працівники згаданих установ. Не дивно тому, що саме в їх бік вчена спрямувала закид у відсутності відповідних путівників, предметних покажчиків, точних описів фондів із вказівками, до якого часу належать ті чи інші документи, якою мовою вони написані тощо²⁰.

Про матеріяли Йосифінської метрики як джерела до вивчення топоніміки і мікротопоніміки окремих українських земель йшлося й у виголошеному на цій же нараді повідомленні Олега Купчинського²¹. Питаннями топоніміки цей науковець займався ще від часів навчання на філологічному факультеті

¹⁹ Наталія Таранова, “До питання про класифікацію топонімів,” в *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія*, no. 2 (2015): 17; Зоряна Купчинська, “Львівська ономастична школа: етапи становлення і перспективи розвитку,” 10.

²⁰ Стенограма розширеного засідання Наукової Ради з спеціальних історичних дисциплін, арк. 40–46.

²¹ Назва повідомлення на початку друкованої стенограми подана як “Топоніміка і мікротопоніміка документальних матеріалів ЦДІА (саме так, без вказівки на те, що йдеться про львівський історичний архів – *О. Ц.*)”, у виступі автора – “До питання топоніміки у матеріалах фонду “Йосифінська метрика”, в опублікованих звітах – “До питання про вивчення топоніміки і мікротопоніміки на матеріалах фонду Йосифінської метрики” (Стенограма розширеного засідання Наукової Ради з спеціальних історичних дисциплін, арк. 3, 66; В. Бойко, “Конференція з питань допоміжних історичних дисциплін,” *Український Історичний Журнал (далі – УІЖ)*, no. 2 (1962): 148–149).

Львівського університету²², працював над цією темою під керівництвом Л. Гумецької та І. Крип'якевича й у подальшому. Повідомлення молодого науковця²³ було своєрідним продовженням (чи, як вказав О. Купчинський у стенограмі – співповіддю) виступу однієї із його викладачок – Є. Посацької-Черняхівської. Дійсно, в ньому прозвучали думки і щодо місця топонімики у системі наукового знання, і щодо класифікації географічних назв. Так, торкаючись першого питання, О. Купчинський вказував, що потрібно розрізняти топоніміку як мовознавчу дисципліну, топоніміку як географічну дисципліну та топоніміку як допоміжну історичну дисципліну. Впливала ця потреба, на його думку, “з методу, трактації та конкретних завдань”, що стоять перед вченими, котрі репрезентують згадані науки. Такий підхід, дозволяючи дослідникові уникнути подальших дискусій щодо того, чим власне є топоніміка, все ж таки не ліквідував труднощів у подальшій дефініції її методів та завдань, що видно і по тих практично синонімічних означеннях, які автор запозичив із низки праць мовознавців та географів. Основний зміст доповіді, побудований на топографічному матеріалі чотирьох сіл сучасної Львівської області (Бортків, Гологори, Задвір'я і Ганачівка), був присвячений ціннісному аналізу відомостей, які подають для топоніміки та мікротопоніміки окремі документи Йосифінської метрики, виокремленню окремих лексично-семантичних груп топонімів, визначенню вартості отриманих під час таких студій результатів.

Обговорення окремих питань студій над українською топонімікою продовжено в дискусії цієї Народи (виступ щодо етимології назв окремих населених пунктів наукового співробітника Інституту суспільних наук Володимира Огоновського²⁴) та на окремому засіданні Семінару в лютому 1962 р., на якому проблемам української топоніміки присвячено одну доповідь та два повідомлення²⁵. Першою із доповіддю “Питання словотворчої структури українських топонімів” тоді виступила доцент кафедри української мови Львівського університету Є. Посацька-Черняхівська. Цей матеріал, ймовірно, дублював виступ вченої на І Республіканській ономастичній нараді (1959) та опубліковану в 1960 р. статтю²⁶.

²² На студентських конференціях, що проводилися в університеті, О. Купчинський, зокрема, виголосив повідомлення “Топонімія мого села” та “Етимологія топоніма Хирів”. (Ігор Гирич, “Слово про ювіляра,” в *До джерел: Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя*. (Київ–Львів, 2004), т. 1, 6.

²³ Продубльований текст цього повідомлення О. Купчинського див.: Стенограма розширеного засідання Наукової Ради з спеціальних історичних дисциплін, арк. 66–84 та 85–103.

²⁴ Стенограма розширеного засідання Наукової Ради з спеціальних історичних дисциплін, арк. 122–125.

²⁵ Протоколи, доповіді, повідомлення, запрошення та інші матеріали семінарів з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, 16 січня 1962 р. – 20 грудня 1962 р., арк. 18.

²⁶ Йдеться про наступні виступ та статтю: Євгенія Черняхівська, “Питання словотворчої будови топонімічних назв на Львівщині,” в *Тези доповідей і виступів І Республіканської топонімічної наради*, (Київ, 1959), 36–41; Євгенія Посацька-Черняхівська, “Питання словотворчої структури топонімічних назв Львівщини,” в *Питання топоніміки та ономастики: М-ли І Республ. наради з питань топоніміки та ономастики*, відп. ред. К. Цілуйко, (Київ, 1962), 101–

Як відзначали і стенограма засідання²⁷, й інформаційний звіт²⁸ йшлося в доповіді про взаємозв'язок, який існував між змістом і формою топонімічної лексики, основні словотворчі типи топонімічних назв, містились спостереження, коли виникли окремі з них.

Із повідомленням “Складання топонімічної карти західних областей УРСР” тоді ж виступив старший лаборант кафедри економічної географії Богдан Думін²⁹. Упродовж 1960-х рр. він підготував та опублікував цілу низку матеріалів з питань топоніміки³⁰; у цей же час він керував роботою Топонімічної комісії в складі Львівського відділу Українського географічного товариства³¹. Що стосується згаданої карти, то її у масштабі 1:750 000 мали б укласти для створеного нещодавно перед тим (у 1961 р.) на географічному факультеті Львівського університету Музеї землезнавства³². Карта повинна була показувати найважливіші міські поселення, річкову сітку та озера, межі областей, рельєф, орієнтувала в основних топонімічних особливостях території. Для істориків цікавою виглядала пропозиція укладачів карти подавати іншими кольорами типи назв річок (дослов'янські, слов'янські, сучасні, з румунськими чи угорськими впливами) та об'єктів рельєфу, показати способом порайонної картограми або ізоліній відсоток назв, які вказують на чийсь володіння (назва на *-ичі*, *-івці* та ін.), а за допомогою спеціальних значків, ареалів чи їх комбінацій означити групи поселень з назвами, що, для прикладу, походили від назв рік і озер, із коренем “гора” чи “ліс” і “бір” тощо³³. У розвідці “Походження місцевих назв XIV–XVII ст. на території Руського і Белзького воєводств” О. Купчинський спробував з'ясувати етимологію окремих патронімічних назв місцевостей та назв, виникнення яких було пов'язане із розвитком занять, етнічними нашаруваннями

108; Євгенія Черняхівська, “Словотворча структура топонімічних назв Львівщини,” в *Питання українського мовознавства*, (Львів, 1960), кн. 4, 144–149. Інформація про них міститься в: *Українська ономастика: бібліографічний покажчик*, 24, 33, 35.

²⁷ Протоколи, доповіді, повідомлення, запрошення та інші матеріали семінарів з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, 16 січня 1962 р. – 20 грудня 1962 р., арк. 22.

²⁸ Пелагея Захарчишина, “Семінари з питань джерелознавства і спеціальних історичних дисциплін,” *Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР (далі – НІБ АУ)*, no. 4 (1962): 43–45.

²⁹ Протоколи, доповіді, повідомлення, запрошення та інші матеріали семінарів з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, 16 січня 1962 р. – 20 грудня 1962 р., арк. 23, 33–35.

³⁰ Їх перелік див.: *Українська ономастика: бібліографічний покажчик*, 45, 66.

³¹ Іван Ровенчак, “Геотопоніміка – одна з неголовних підсистем географії культури,” *Вісник Львівського університету. Серія географічна*, no. 41, (2013): 264.

³² Згаданий Музей мали б урочисто відкрити у часі відзначення 300-річного ювілею Львівського університету (Пилип Бучило, “Перший на Україні,” *За радянську науку*, 17 листопада, 1962), однак роботу з його організації та початки діяльності належать до 1958 р. (*За радянську науку*, 30 грудня, 1969; *Географічний факультет*, ред. Володимир Біланюк та ін., видання друге, перероблене і доповнене. (Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2016): 10).

³³ Відзначимо, що з розвідкою про укладення топонімічної карти західних областей УРСР Б. Думін виступив й на Другій республіканській нараді з питань ономастики.

чи чужоземним колонізаційним впливом. На думку вченого, використання даних топоніміки як джерела пізнавати розвиток ремесл і промислів говорить про неї як спеціальну дисципліну історії³⁴. Підняті у доповіді та повідомленнях проблеми спричинили жваву реакцію учасників Семінару, що вилилась у цілу низку поданих питань і виступи в дискусії. Для прикладу, доцент історичного факультету Львівського університету Ярослав Кісь (1918–1986) запропонував власну (за означенням О. Купчинського, семантичну) класифікацію топонімічних назв: 1) назви, походження яких пов'язане із географічними особливостями даної місцевості; 2) назви з патронімічним походженням; 3) назви, які відображають соціально-правові стосунки на селі; 4) назви, пов'язані із суспільним виробництвом; 5) назви, походження яких пов'язано із етнічно-політичними явищами³⁵. Науковий співробітник Інституту суспільних наук Ярослав Ісаєвич (1936–2010) зупинився на помилках та перекрученнях, допущених у повоєнний під час перейменування окремих та встановленні нових географічних назв³⁶. Етимології назв окремих населених пунктів торкнулися В. Огоновський та колишній старший науковий співробітник Львівського відділу Інституту економіки АН УРСР (у другій половині 1940-х рр.), а у подальшому працівник відділу бібліографії Львівської бібліотеки АН УРСР, укладач та співкладач низки краєзнавчих бібліографічних покажчиків, юрист за фахом Олександр Павенцький (1890–1987)³⁷, ще один працівник Бібліотеки АН УРСР, а у той час Інституту суспільних наук Вацлав Ольшевич (1888–1974)³⁸. Підсумував роботу Семінару проф. І. Крип'якевич, який вказав на важливість такого роду студій у зв'язку із підготовою обласних довідників міст і сіл, підтримав ідею укласти топонімічну карту західних областей УРСР, наголосив на потребі уніфікувати та відновити історичні назви³⁹.

³⁴ Протоколи, доповіді, повідомлення, запрошення та інші матеріали семінарів з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, 16 січня 1962 р. – 20 грудня 1962 р., арк. 23–24; Пелагея Захарчишина, “Семінари з питань джерелознавства і спеціальних історичних дисциплін,” 43–45.

³⁵ Протоколи, доповіді, повідомлення, запрошення та інші матеріали семінарів з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, 16 січня 1962 р. – 20 грудня 1962 р., арк. 27–28.

³⁶ Ibid, арк. 28–29.

³⁷ Він, зокрема, підготував машинопис покажчика “Бібліографія енергетичних ресурсів західних областей УРСР”, працював над “Бібліографією мінеральних ресурсів західних областей УРСР”. Крім цього, О. Павенцький разом з іншим працівником згаданого відділу Юліаном Зайцем (1880–1971) уклали посібник “Матеріали до біобібліографії М. П. Драгоманова”. Див.: Наталія Рибчинська, “Створення і становлення відділу бібліографії (з архівних джерел 1940–1962 рр.),” *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка: Зб. наук. праць*. (Львів, 2010), вип. 2, 165–166.

³⁸ Протоколи, доповіді, повідомлення, запрошення та інші матеріали семінарів з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, 16 січня 1962 р. – 20 грудня 1962 р., арк. 29–30. Див. про В. Ольшевича: Józef Babicz i Zbigniew Wójcik, “Wacław Olszewicz (1888–1974),” в *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, (1975), t. 20, nr 1, 97–100.

³⁹ Протоколи, доповіді, повідомлення, запрошення та інші матеріали семінарів з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, 16 січня 1962 р. – 20 грудня 1962 р., арк. 30–31.

Одним із запрошених учасників цього засідання був і відомий краєзнавець Йосип Гронський (1902–1984). Його студентські роки припали на міжвоєнний період, коли можливості для здобуття українською молоддю вищої освіти були вкрай утруднені через шовіністичну політику тогочасної польської влади. У 1921 р. він вступив до таємної Української політехнічної школи (від 1923 р. – Українська висока технічна школа), що діяла у складі Львівського таємного університету у першій половині 1920-х рр. Як і багато інших студентів цієї політехнічної школи, Й. Гронський, завершивши перший рік студій переїхав далі навчатись у Технічній вищій школі у Гданську⁴⁰ (у той час – підпорядковане Лізі Націй вільне місто Гданськ / Данциг). Десь тоді ж за участь в антипольському русі відсидів чотири роки у в'язниці, звільнившись з якої повернувся до Львова та навчався на правничому факультеті Львівського університету. У 1930-х рр. – працівник низки українських культурних установ, у післявоєнний час – на різноманітних посадах у закладах управління культури УРСР, що відкривало йому доступ до роботи з архівними матеріалами⁴¹. Попри це, Й. Гронський – невтомний працівник на ниві краєзнавства. На жаль, за життя вченого світ побачило лише декілька його розвідок; більшість праць залишилися у рукописах, і лише нещодавно були опубліковані та потрапили до рук читачів⁴². Для нас, зрозуміло, особливий інтерес має той факт, що Й. Гронський був одним із тих дослідників, хто активно працював над вивченням історичної географії, насамперед топоніміки західноукраїнських міст, зокрема Львова. Що стосується згаданого засідання, то чи через брак відповідного наукового та службового статусу, чи то через інші невстановлені обставини забрати голос у дискусії, що розгорілася після доповіді та повідомлень йому не вдалося, хоча, зрозуміло, сказати йому було що. У зв'язку з цим Й. Гронський підготував та переслав директорові архіву Надії Врадій “*скромні зауваження*” з приводу походження назв окремих населених пунктів, переслав зі сподіванням, що вони потраплять до рук наукових працівників архіву⁴³. Ці зауваги були у рукописі, що називався “Примітки до питання походження місцевих назв на території б.[увшого] Руського і Белзького воєводств”⁴⁴. На дев'яти сторінках цієї розвідки автор скрупульозно подавав зібрані відомості, підготовані ним версії походження та вживання назв близько чотирьох десятків населених пунктів та річок, наголошував на

⁴⁰ “Данціг,” в *Енциклопедія українознавства*. (Париж-Нью-Йорк, 1955–1957), т. 2, 488; “Львівська (таємна) Українська Висока Політехнічна Школа,” *Ibid.* (Париж-Нью-Йорк, 1962), т. 4, 1417.

⁴¹ Біографічні дані про нього див.: Алла Середяк, “Гронський Йосип,” в *Енциклопедія Львова*, за ред. Андрія Козицького та Ігоря Підкови. (Львів: Літопис, 2007), т. 1, 588–589.

⁴² Наприклад, Йосип Гронський, *Нарис історії Яворівщини*, наук. ред. Віктор Голубко, Степан Качараба та Алла Середяк. (Дрогобич: Коло, 2008); Гронський Йосип, “Топоніміка літописного Пліснеська,” в *Конференція “Ольжині читання”, Пліснеськ, 10 жовтня 2005 р.*, відповідальний редактор Борис Возницький, науковий редактор Ігор Мицько. (Львів, 2005), 27–35.

⁴³ *Ibid.*, арк. 84.

⁴⁴ *Ibid.*, арк. 85–93.

необхідності докладно з'ясувати зміни в цих назвах, висловлював думку, що саме окремі гідроніми дали назву низці населених пунктів, а не навпаки, подавав пропозиції з підготовки топонімічних карт тощо.

Засідання Семінару в лютому 1962 р. продемонструвало потребу подальших топонімічних студій. На це, зокрема, вказав головуючий на засіданні проф. І. Крип'якевич⁴⁵, повторивши ще раз згадану думку у виступі на підсумковій науковій конференції у грудні 1962 р., коли закликав перевести такі стадії на практичніший лад⁴⁶, під яким, ймовірно, розумів проводити розвідки над назвами окремих географічних назв. Виявом такої практичності було виголошене на цій же конференції повідомлення О. Купчинського “Про назву Дрогобич”, у якій він виводив походження цієї назви від давньоруського імени “Дорогобит”⁴⁷.

Пункт про необхідність продовжувати топонімічні студії внесли і до перспективного плану роботи Семінару на 1963 р.⁴⁸ З огляду на це зрозуміло, чому вже на засіданні в лютому 1963 р. з доповіддю “Принципи встановлення етимології топонімів” виступила доцент кафедри німецької філології Львівського університету О. Ріпецька. Потрібно відзначити, що це чи не єдиний випадок, коли Ольга Феодосівна взяла участь у роботі Семінару, і достеменно її єдиний виступ на ньому. До сфери наукових інтересів цієї дослідниці входили проблеми слов'янської топонімії територій між Одрою і Віслою та німецька лексикологія. У 1954 р. вона захистила кандидатську дисертацію на тему “Слов'янська топоніміка між Одером і Віслою в німецькій мові (XII–XVIII ст.)”, а у подальшому, в 1988 р. і докторську дисертацію “Формальна і понятійна структура топонімів (на матеріалі топонімії НДР)”⁴⁹. Однак для учасників Семінару її виступ був важливий не лише через це. Справа в тому, що в згаданий період часу О. Ріпецька підготувала статті та матеріали, у яких йшлося про методологію топоніміки як науки та принципи класифікації німецької топонімії слов'янського походження⁵⁰. У зв'язку з участю працівників архівів у підготові багатотомної

⁴⁵ Йосип Гронський, *op. cit.*, арк. 31.

⁴⁶ *Ibid.*, арк. 147.

⁴⁷ *Ibid.*, арк. 156; П.[елагея] З.[ахарчишин], “Наукова конференція з питань джерелознавства і спеціальних історичних дисциплін,” *НІВ АУ*, no. 3, (1963): 97–98. У дискусії на зазначеній конференції виступив й Я. Ісаєвич, котрий свого часу вивчав історію м. Дрогобича. Він, як засвідчує протокол, звернув увагу на декілька народних етимологій назви Дрогобич та підкреслив, що повноголосна форма назви міста виникла під впливом легенд про “другий Бич” (проти такої версії походження назви міста саме й виступав О. Купчинський). Протоколи, доповіді, повідомлення, запрошення та інші матеріали семінарів з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, 16 січня 1962 р. – 20 грудня 1962 р., арк. 159.

⁴⁸ Протоколи, доповіді, повідомлення, запрошення та інш.[і] матеріали семінарів з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, 1963 р., арк. 1–2.

⁴⁹ Див. про неї: Богдан Максимчук, “Ріпецька Ольга Феодосівна,” в *ENCYCLOPEDIA. Львівський національний університет імені Івана Франка*. (Львів, 2014), т. 2, 369; Зоряна Купчинська, “Львівська ономастична школа: етапи становлення і перспективи розвитку,” 11.

⁵⁰ *Ibid.*, 11, 44.

серії по історії міст і сіл України, з огляду на той факт, що частина географічних назв, з якими вони зустрічалися під час підбору відповідних матеріалів, була сполонізована чи згерманізована, через потребу встановлювати “історично справжні назви” окремих населених пунктів, їм (архівістам), на думку Н. Врадій, необхідно було отримати теоретичний вишкіл з історичної географії і з топоніміки⁵¹. Частково цього стосувався і виступ О. Ріпецької. На його початку дослідниця підкреслила складність встановлювати етимологію топонімів⁵², а у подальшому зазначила, що етимологічний аналіз топонімів допомагає розкрити первісне або давнє звучання назв та полегшує їх пояснення⁵³, вказала на чинні тенденції у найменуванні певних об’єктів, на різниці в утворенні слов’янських та германських топонімів. Загальний висновок О. Ріпецької, яким завершувалася доповідь, полягав у тому, що в процесі встановлення етимології топонімів варто керуватися такими принципами: 1) обережно і критично ставитися до пояснень походження топонімів; 2) додатково вивчати походження топоніма на місці; 3) критично підходити, коли з’ясовують топонімічні реалії через їх нестатичність та періодичну мінливість⁵⁴.

Продовжило засідання повідомлення наукового співробітника ЦДІА УРСР у м. Львові Валентини Корніївни Сіверської “Принципи складання географічного покажчика до Йосифінської і Францісканської метрик”. В. Сіверська (1916–1977) теж не часто згадується серед учасників Семінару⁵⁵, хоча, припускаємо, як архівний працівник неодноразово була присутня на його засіданнях. Свого часу вона навчалася у Варшавському університеті, який не завершила через брак коштів, а від 1940 р. – у Львівському університеті. Від 1960 р. – архівіст, а у подальшому старший охоронець львівського історичного архіву⁵⁶. Єдина відома

⁵¹ Протоколи, доповіді, повідомлення, запрошення та інш.[і] матеріали семінарів з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, 1963 р., арк. 26.

⁵² У розширеному варіанті інформаційного звіту про роботу Семінару уточнювалося, що етимологічний аналіз топонімів повинен спиратися на теоретичні засади, які стосуються сутності топонімів як специфічної лексичної категорії, і що для топонімів характерна двояка природа, яка виявляється у наявності і спільних рис з іншими словами, і характерних лише їм топонімічних ознак. Див.: Протоколи, доповіді, повідомлення, запрошення та інш.[і] матеріали семінарів з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, 1963 р., арк. 52.

⁵³ “Для того, щоб правильно пояснити якусь назву, необхідно перш за все відтворити форму її первісного звучання. А щоб правильно відтворити первісну форму, слід бути добре ознайомленим з можливими особливостями розвитку топонімів”. Див.: П.[елагея] З.[ахарчишин], “Семінари з питань джерелознавства і допоміжних історичних дисциплін,” *НІБ АУ*, по 4, (1963): 92–94.

⁵⁴ Протоколи, доповіді, повідомлення, запрошення та інш.[і] матеріали семінарів з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, 1963 р., арк. 26–28.

⁵⁵ Окрім цього виступу, ще одного разу її прізвище віднаходимо серед учасників дискусії на засіданні Семінару у грудні 1974 р. Див.: Марія Вавричин, “Семінар з архівознавства і спеціальних історичних дисциплін у ЦДІА УРСР в м. Львові,” *Архіви України* (далі – *АУ*), по 2, (1975): 93–94.

⁵⁶ Уляна Кришталович, “Сіверська Валентина Корніївна,” в *Українські архівісти (XIX–XX ст.)*. Біобібліографічний довідник. (Київ, 2007): 574–575.

нам праця В. Сіверської стосувалася інтролігаторської справи в Україні⁵⁷. Одним із завдань, над якими працювала ця архівістка, було укладення покажчика населених пунктів до згаданих вище метрик. Друком покажчик вийшов у 1965 р.⁵⁸, а В. Сіверська була одним із двох (інший – П. Пироженко) його укладачів. У поданому на Семінарі повідомленні містився екскурс, який стосувався історії проведення та складу фондів цих поземельних кадастрових переписів, вказувалася схема, за якою планували подавати матеріал у покажчику: 1) назва населеного пункту українською мовою; 2) тип населеного пункту (місто, село, хутір); 3) назва домінії, до якої належало дане село; 4) одиниця збереження Йосифінської та 5) Францисканської метрики; зазначено труднощі, які виникли під час ідентифікації окремих населених пунктів та їх територіяльної локалізації. В. Сіверська звернула увагу на ту обставину, що окремі місцевості фігурують у цих метриках під різними назвами, наголосила на тотожності назв деяких сіл у різних округах, відсутності необхідних покажчиків українською мовою, докладних сучасних карт УРСР в архіві. Відзначимо, що як вказувала архівістка, вирішуючи низку поставлених питань, укладачі довідника звернулися до таких важливих пам'яток як шематизми парафій греко-католицької церкви⁵⁹. Наголосимо і на ще одному факті. У виголошеному після розвідки В. Сіверської запитанні одного із учасників Семінару (його ім'я, на жаль, не вказано) містилась пропозиція подавати крім української назви населеного пункту ще й ту, яку зафіксувало саме джерело. Доповідачка уникнула однозначної відповіді з цього приводу, дипломатично вказавши, що ця проблема потребує подальшого розв'язання⁶⁰. Однак в опублікованому покажчику згадану пропозицію врахували, й історична назва була вказана.

Доповіддю О. Ріпецької та розвідкою В. Сіверської обговорювати тематику, пов'язану із вивченням топонімів, не завершили. Після них виступили інші присутні на засіданні науковці. Так, відомостями про стан дослідження етимології українських прізвищ і топонімів на кафедрі української мови Львівського університету та своїми роздумами з цього приводу поділився доцент згаданої катедри Броніслав Володимирович Кобилянський (1896–1986)⁶¹. Про результати

⁵⁷ Валентина Сіверська, “Мистецтво оправи книг на Україні в XV–XVII ст.,” в *Історичні джерела та їх використання*. (Київ, 1966), вип. 2, 280–286.

⁵⁸ *Йосифінська (1785–1788) і Францисканська (1819–1820) метрики: Перші поземельні кадастри Галичини: Покажчик населених пунктів*. (Київ, 1965).

⁵⁹ Протоколи, доповіді, повідомлення, запрошення та інш.[і] матеріали семінарів з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, 1963 р., арк. 29–30.

⁶⁰ Протоколи, доповіді, повідомлення, запрошення та інш.[і] матеріали семінарів з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, 1963 р., арк. 30.

⁶¹ Протоколи, доповіді, повідомлення, запрошення та інш.[і] матеріали семінарів з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, 1963 р., арк. 31, 55. Ім'я Б. Кобилянського не згадується у переліку учасників засідання Семінару в опублікованому інформаційному звіті (П.[елагея] З.[ахарчишин], “Семінари з питань джерелознавства і допоміжних історичних дисциплін,” *НІБ АУ*, no 4, (1963): 92–94), однак було вказане у його машинописі (Протоколи,

багаторічної праці на ниві історичної діалектології польської мови розповів В. Ольшевич. Про доцільність розкривати топонімічні реалії у процесі етимологічного аналізу топонімів та цінність отриманих при цьому результатів говорив Б. Думін. На необхідності повернути населеним пунктам давні українські назви наголошував В. Огоновський. З практичними порадами до укладачів згаданого покажчика до Йосифінської та Францисканської метрик виступили старший науковий співробітник Львівського історичного музею Михайло Савка та старший науковий співробітник ЦДІА УРСР у м. Львові Генріх Рапапорт (1919–1975)⁶². Виступи та дискусія затягнулася на довший час, через що навіть довелося перенести виголошення однієї із передбачених розвідок (вона не стосувалося зазначеної тематики) Семінару на наступне його засідання.

З огляду на такий інтерес до згаданих питань не дивно, що у травні того ж року відбулося ще одне засідання, на якому виголошено доповідь та повідомлення з проблем топоніміки та історичної географії українських земель⁶³. Відкрив Семінар виступ проф. І. Крип'якевича на тему “Топоніміка феодального Львова в архівних джерелах”. Ця розвідка вченого добре відома дослідникам, оскільки у подальшому її скорочений варіант опублікували в одному із українських

довіді, повідомлення, запрошення та інш.[i] матеріали семінарів з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, 1963 р., арк. 51–55). З чим це було пов'язано та наскільки випадковим було це вилучення судити важко. Б. Кобилянський належав до числа тих українських науковців, чиє формування відбулося ще у дорадянській час. Вихідець із Прикарпаття, учасник Першої світової війни, у часі національно-визвольних змагань українців він був писарем військової канцелярії УГА. У міжвоєнний період навчався на філософському факультеті Віденського університету, там же захистив докторат. У 1930-х рр. та за часів Другої світової війни – викладач низки навчальних закладів на західноукраїнських землях, у повоєнний час – завідувач катедр у Станіславівському та Львівському педагогічних інститутах, у 1960–1975 рр. – доцент катедри української мови Львівського університету. (Олександра Сербенська, “Характерник науки,” в Олександра Сербенська, *Характерники: наша вдячність, пам'ять і шана.* (Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011), accessed May, 21 2020, <https://archive.lnu.edu.ua/o-serbenska-harakternyk-nauky/>; Олександра Сербенська, “Кобилянський Броніслав Володимирович,” в *ENCYCLOPEDIA. Львівський національний університет імені Івана Франка.* (Львів, 2011), т. 1, 616).

⁶² Протоколи, доповіді, повідомлення, запрошення та інш.[i] матеріали семінарів з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, 1963 р., арк. 32–35. Додамо, що Генріх Юліанович Рапапорт народився у Львові. У 1939 р. його мобілізували до лав Червоної армії та служив він десь на Уралі. Після вибуху німецько-радянської війни демобілізований (за спогадами Ю. Гроссмана, нібито через те, що був вихідцем із західних земель УРСР) та поступив на навчання до Нижньо-Тагільського вчительського інституту. Завершивши там навчання у 1943 р. деякий час вчителював, а пізніше знову був мобілізований до війська (1944–1945). Повернувшись до Львова в липні 1947 р. прийнятий до праці у львівському філіялі ЦДІА УРСР, у якому пропрацював до 1960-х рр. Упродовж 1950–1958 рр. – заступник директора цього філіялу, у подальшому – керівник одного з його відділів. Див.: Володимир Самарський, “Генріх Юліанович Рапапорт,” в *Українські архівісти (XIX–XX ст.)*, 526; Юрій Гроссман, *Пережитое и передуманное. Записки для друзей.* (Нью-Йорк: Издательство Слово – Word, 1994), 178–179.

⁶³ Протоколи, доповіді, повідомлення, запрошення та інш.[i] матеріали семінарів з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, 1963 р., арк. 114.

наукових журналів⁶⁴, та широко використовується й донині. Як відомо інтерес І. Крип'якевича до історії та топографії рідного йому міста носив довготривалий характер. Упродовж 1920-х – 1930-х рр. він підготував низку більших та менших нотаток, уміщених на сторінках науково-популярних часописів, заміток, котрі у подальшому лягли в основу надрукованої в 1932 р. окремої книги “Історичні проходи по Львові”⁶⁵. У поданому повідомленні автор розповідав про топоніми XIV–XVIII ст., серед яких особливо було виокремлено ті, котрі, на його думку, належали до давнішого періоду, а саме XIII–XIV ст. Цікаво, що для ілюстрації цієї доповіді І. Крип'якевич продемонстрував історичну карту міста⁶⁶, що не потрапила до публікації. У повідомленні іншого учасника Семінару О. Купчинського йшлося про назви міст України як джерело студій з історичної географії⁶⁷. Як стверджувалося в опублікованому звіті, доповідач поновно наголосив на необхідності застосовувати, вивчаючи власні назви, джерела з історичної географії та критерії трьох суміжних наук – історії, лінгвістики та географії, підкресливши особливий характер назв місцевостей як джерела, вказав на їхньому винятковому значенні (“*єдиний релікт*”) під час встановлення давно щезлих міст чи місць історичних подій та битв, на їхню роль та місце для відображення етнічних кордонів, давніх сухопутних та водних трас, пізнання розвитку виробничих відносин тощо⁶⁸. Як і на попередньому засіданні, обговорення поданих матеріалів виявило широкий інтерес серед учасників Семінару до згаданої тематики. Окремі зауваги та, переважно, цікаві спостереження з проблем топоніміки та історичної географії можна віднайти у виступах Я. Кіся, співробітника ЦДІА УРСР у м. Львові Івана Дмитерка, В. Огоновського, доцента Львівського зооветеринарного інституту Федора

⁶⁴ Іван Крип'якевич, “Топоніміка старого Львова,” *НІБАУ*, no. 5, (1964): 85–87. У примітці до цієї статті автор додатково відзначив, що поданий читачеві матеріал – це скорочена доповідь (чи, точніше, скорочений варіант доповіді), виголошеної на засіданні Семінару.

⁶⁵ Деякі дослідники припускають, що ідея підготовки такого роду праці зародилася в І. Крип'якевича ще у 1917 р., коли під його керівництвом у філії Львівської академічної гімназії було зорганізовано історичний гурток. На його засіданнях І. Крип'якевич чи не найбільше розповідав учням про історію Львова, організував з ними огляд центральної частини міста. (Остап Серета, “До генези історичних проходів по Львову,” І. Крип'якевича, *Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві (Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Зб. наук. праць)*, no. 8, (2001): 731–732).

⁶⁶ Протоколи, доповіді, повідомлення, запрошення та інш.[і] матеріали семінарів з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, 1963 р., арк. 120, 122.

⁶⁷ Первісно назва виступу звучала дещо ширше та вказувала, що у повідомленні йшлося б не лише про назви міст, але й сіл. Саме у такому формулюванні (“Назви міст і сіл України — джерело дослідження історичної географії”) вона подана й у запрошенні на Семінар, і в його стенограмі (Протоколи, доповіді, повідомлення, запрошення та інш.[і] матеріали семінарів з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, 1963 р. арк. 114, 117). Припускаємо, що з огляду на зміст, назву виступу О. Купчинського для інформаційного повідомлення скорегували.

Яковича Сизоненка та ін.⁶⁹ Для прикладу, Я. Кісь вказав як на важливе джерело до вивчення історичної географії та топоніміки Львова укладений міською радою інвентар 1613 р., куди внесли назви вулиць та полів. Місто тоді, продовжував вчений, займало біля 4500 га, центр міста – 50 га. Заклик активно збирати та опрацьовувати мікротопоніми прозвучав у виступах В. Огоновського та Б. Думіна. Про незавершену на той час роботу з укладення картотеки назв вулиць Львова у XIX–XX ст. розповіла працівник обласного державного архіву О. Вайнбаум. Завершилося засідання Семінару завершальним виступом проф. І. Крип'якевича, котрий ще раз докладно зупинився на з'ясуванні окремих топонімів та мікротопонімів Львова⁷⁰.

Наступний тематичний Семінар з питань топоніміки та історичної географії датовано квітнем 1965 р. З головною доповіддю на ньому (“Найстарші топоніми Підкарпаття і Волині”) виступив науковий співробітник Інституту суспільних наук Я. Ісаєвич. Йшлося в ній про етимологію таких ойконімів як Червен (на думку Я. Ісаєвича походить від короткої форми прикметника, який відповідав повній формі “чървьньчии”), Перемишль (утворений від особового імени “Перемисл” з допомогою суфікса -ль) та Белз (від українських діалектних фізіографічних термінів “бевз”, “бевза”, які використовувалися, щоб означити болотисту місцину, трясовину або ж необроблювані, колись заболочені місця в річковій долині), наголошувалося на давньослов'янських коренях і словотворчих моделях, що наявні у згаданих ойконімах. Підкреслено, що вживаний у подальші часи книжний термін “Червона Русь” не походить від назви міста Червен і був утворений по-іншому⁷¹. Потрібно відзначити, що доповідь, яку Я. Ісаєвич подав на Семінарі, дублювала його виступ на Всесоюзній конференції з топоніміки в Ленінграді. Вона відбулася наприкінці січня – на початку лютого 1965 р.⁷², а її основні засади вчений повторив у декількох наступних розвідках⁷³.

⁶⁸ Пелагея Захарчишина, “Семінар з питань джерелознавства і спеціальних дисциплін історії,” *НІБАУ*, no. 5, (1963), 89–90.

⁶⁹ Протоколи, доповіді, повідомлення, запрошення та інш.[і] матеріали семінарів з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, 1963 р., арк. 117–126.

⁷⁰ Там само, арк. 126–128.

⁷¹ Доповіді, протоколи та ін.[ші] документи семінарів з архівознавства і інших спеціальних історичних дисциплін, арк. 72–78.

⁷² Ярослав Ісаєвич, “Древнейшая топонимика Прикарпаття и верхнего Побужья: 10–11 вв.,” в *Всесоюзная конференция по топонимике СССР: Тезисы докладов и сообщений*. (Ленинград, 1965), 114–119.

⁷³ Ярослав Ісаєвич, “О происхождении названий Червен, Червенские города, Червонная Русь,” в *Доклады и сообщения Львовского отделения Географического общества УССР за 1966 г.* (Львов, 1969), 135–138; *Його ж.* “О древнейшей топонимии Прикарпаття и верхнего Побужья,” в *Славянские древности. Этногенез. Материальная культура древней Руси. Сборник научных трудов*. (Київ: “Наукова думка”, 1980), 72–81. В останній публікації, крім аналізу названих ойконімів Червен, Перемишль та Белз, йшлося й про топонім Волинь та гідронім Буг.

Другим на засіданні згаданого Семінару у квітні 1965 р. виступив О. Купчинський. Його повідомлення “Географічні назви – джерело вивчення заселення України” було позаплановим та не вказувалося у запрошенні⁷⁴. Йшлося у ньому про давні слов’янські патронімічні топоніми на *-ичі*, проблему, дослідженням якої вчений буде займатися наступне десятиріччя, захистить на цю тему кандидатську дисертацію та опублікує окрему монографію. У цих своїх працях О. Купчинський продемонстрував, як за допомогою дослідження ойконімічного матеріялу можна розв’язувати окремі проблеми слов’янської етногенези та історичної географії⁷⁵. Виголошене ж на Семінарі повідомлення було однією із перших спроб у названому керунку. На жаль, його текст у матеріялах справи не відклався, а тому судити про саме повідомлення ми можемо лише за декількома сторінками рукописного звіту⁷⁶. Однак і в цих скуких нотатках знаходимо ті засади, котрі у подальшому детальніше розробив О. Купчинський у наступних працях. Йшлося і про фіксацію топонімічного ареалу назв на *-ичі* від Одри до верхів’їв Десни та Дніпра, від Братислави і Карпат до Західної Двіни, ареалу, час появи якого датується VI–VII ст.; згадувалося про виділення у цьому ареалі ще в ранню добу західної і східної частини, межа між якими позначала кордон між західним і східним слов’янством; вказувалося на існування скупчень відповідних топонімів на основних топонімічних територіях при важливих комунікаційних шляхах та центрах заселення територій племен; зроблено загальний висновок, що розподіл досліджуваних топонімів на території України незмінний. Це свідчить про сталий характер заселення цих земель упродовж довгого історичного періоду. Зрештою, докладніше пояснив викладений матеріял О. Купчинський у розвідці, що вийшла вже наступного року⁷⁷.

В обговоренні виголошених на цьому засіданні доповіді та повідомленні взяли участь І. Дмитерко (закинув Я. Ісаєвичу вживання назви “Прикарпаття”, яка, на думку цього архівіста, “явно застаріла” та викликає неприємні спогади та відчуття, зокрема про “царських і буржуазних угорських і чеських фальсифікаторів нашої історії”); нагадав про доробок А. Петрушевича зі студій над найдавнішими топонімами і гідронімами на західноукраїнських землях; наголосив на потребі поєднувати дослідження з топоніміки та ономастики із опрацюванням суміжних проблем лінгвістики, фольклору, археології, етнографії, історичної географії) та Й. Гронський⁷⁸. Краєзнавець вказав, що, на його думку,

⁷⁴ Доповіді, протоколи та ін.[ші] документи семінарів з архівознавства і інших спеціальних історичних дисциплін, арк. 71.

⁷⁵ Зоряна Купчинська, “Львівська ономастична школа: етапи становлення і перспективи розвитку,” 14.

⁷⁶ Доповіді, протоколи та ін.[ші] документи семінарів з архівознавства і інших спеціальних історичних дисциплін, арк. 79–81.

⁷⁷ Олег Купчинський, “Топоніми на *-ичі* і питання заселення України,” в *Історичні джерела та їх використання*, вип. 2, 74–92.

⁷⁸ Доповіді, протоколи та ін.[ші] документи семінарів з архівознавства і інших спеціальних історичних дисциплін, арк. 82–84, 85–86, 88–89.

назва міста Белз походить від річки, яка його омиває. У наші дні ця річка зветься Солокія, а давніше, принаймні до кінця XVIII ст. – Белз⁷⁹. Зачепив у своєму виступі Й. Гронський і питання топоніміки м. Яворова, з приводу чого у подальшому підготував відповідну публікацію⁸⁰.

Окремі питання історичної географії та топоніміки були об'єктом уваги учасників засідань Семінару й надалі. Щоправда, це вже не були окремі, присвячені саме цій проблематиці засідання, а поодинокі доповіді чи повідомлення. Так, у листопаді 1966 р., на науково-теоретичній конференції, присвяченій історичним зв'язкам українського і вірменського народів із позаплановим повідомленням про історико-географічні умови виникнення вірменських колоній на території Буковини ще від часів Галицько-Волинського князівства, виступив старший науковий співробітник Чернівецького облдержархіву Богдан Сидор (1936–1986). Свого часу (у 1962 р.) він закінчив географічний факультет Чернівецького університету, потім навчався в аспірантурі Київського університету, готував дисертацію “Географія і промисловість Чернівецької області (історико-географічний нарис)”, досліджував соціально-економічний розвиток Північної Буковини у XVIII–першій половині XIX ст.⁸¹ Подібною була і тематика двох виступів Б. Сидора на Семінарі, зокрема і згаданого тут⁸². На засіданні у квітні 1967 р. розвідку “До питання про виникнення і розташування міст на території Руського і Белзького воєводств від XIV до

⁷⁹ Теза про це Й. Гронським була озвучена й у згаданих вище “Примітках до питання походження місцевих назв ...”. Протоколи, доповіді, повідомлення, запрошення та інші матеріали семінарів з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, 16 січня 1962 р. – 20 грудня 1962 р., арк. 87–89.

⁸⁰ Йосип Гронський, “Топонімія середньовічного Яворова та суміжних сіл як джерело для історичної географії,” в *Історичні джерела та їх використання*, вип. 2, 99–109.

⁸¹ Марія Никирса, “Сидор Богдан Йосипович,” в *Українські архівісти (XIX–XX ст.)*, 569. Див. також: Оксана Колпакова, “Сидора (так в тексті – О. Ц.) Богдан Йосипович,” у *Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід.* (Серія “Українські історики”). (Київ, 1998), вип. 1, 289.

⁸² Виступ Б. Сидора не був запланований на цій конференції, у всякому випадку її програма згадки про це не містить (Протоколи, доповіді, повідомлення, запрошення та інш.[і] документи конференцій і семінарів з архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, 1966 р., арк. 109). Зміст виступу відтворити вкрай важко, оскільки відомостей про нього відклалося дуже мало: згадка в рукописній стенограмі засідання, аркуш з викладом якихось загальних тез з неї (Протоколи, доповіді, повідомлення, запрошення та інш.[і] документи конференцій і семінарів з архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, 1966 р., арк. 117, 131–131зв.) та декілька рядків в опублікованому інформаційному звіті (Пелагея Захарчишина, “Дружба народів,” *АУ*, по. 2, (1967): 92–94). Судячи з усього, у цьому повідомленні йшлося, що на території Буковини вірмени перебували від часів Галицько-Волинського князівства, свого часу оселилися у містах Хотин, Сучава та Чернівці, де їхні колонії проіснували до другої половини XIX ст.; згадувалося, що замешкавши тут, вірмени займалися торгівлею, тваринництвом та ремеслами, а з їх лав вийшло багато видатних діячів; що в 1824 р. у Сучаві була відкрита вірменська школа; що перебування вірмен у Чернівцях залишило слід у його топонімах тощо.

середини XVII ст.” виголосив Я. Кісь⁸³. Двічі (у травні 1970 р. та грудні 1973 р.) виступив на засіданнях Семінару на згадану тематику Й. Гронський. Як ми бачили вище, він і раніше регулярно забирав голос у дискусіях, пов’язаних із вивченням давніх топонімів, тепер він підготував доповідь “З історії топоніміки західноукраїнських літописних міст”, яка стосувалася княжих Белза та Звенигорода⁸⁴, а у повідомленні “Історична топографія давнього Львова” йшлося про історію міських укріплень княжого та так званого феодального періодів, розвитку території Львова, його передмість, шляхів тощо⁸⁵.

Певне місце у роботі учасників Семінару займала й *історико-краєзнавча тематика*. Переважно напрацювання у тій ділянці належать до початку 1960-х рр., чи, точніше, до 1962 р., і їхня поява так чи інакше була пов’язана із роботою, яку в цей час вели українські науковці, готуючи матеріали для написання історії міст і сіл області. Власне цьому повністю було присвячено засідання Семінару у квітні 1962 р.⁸⁶, на якому був присутній потужний київський десант архівістів та урядовців⁸⁷. Із основною доповіддю “Методика підготовки довідника з історії міст і сіл Львівської області” виступив науковий співробітник Інституту суспільних наук В. Огоновський (1896–1970). Колишній вояк легіону Українських Січових Стрільців та УГА, у 1920-х рр. він студював філософію та географію у Віденському та Карловому (м. Прага) університетах, захистив докторат на тему “Розвиток заселення Східноєвропейського степу”. Ще з часів своєї юности був прихильником лівих ідей і у міжвоєнний період став одним із чільних представників КПЗУ, організатором та редактором низки прокомуністичних видань, за що в 1930-х рр. відсидів кілька років у в’язниці. У другій половині 1930-х рр. – співробітник НТШ, а з приходом радянської влади – керівник та

⁸³ Згадане повідомлення у подальшому лягло в основу публікації: Ярослав Кісь, “Виникнення і розташування міст на території Руського і Белзького воеводств від XIV до середини XVII ст. (Матеріали до історичного атласа України та історії міст і сіл),” *АУ*, no. 1, (1968): 35–41.

⁸⁴ Погляд Й. Гронського на походження назви міста Белз ми подали вище; що стосується Звенигорода, то тут проведений дослідником аналіз топонімів привів його до висновку про давнє заселення території княжого міста (Пелагея Захарчишин, “Семінар з архівознавства і спеціальних історичних дисциплін,” *АУ*, no. 5, (1970): 98–99).

⁸⁵ Марія Вавричин, “Семінар з архівознавства і спеціальних історичних дисциплін у ЦДІА УРСР в м. Львові,” *АУ*, no. 2, (1974): 92–94.

⁸⁶ На жаль, протокол цього засідання не зберігся. Натомість маємо два інформаційних звіти про нього та низку підготованих матеріалів (доповідь В. Огоновського та повідомлення Й. Гронського). Прикметно, що в машинописному варіанті звіту за підписом Н. Врадій вказувалося, що це засідання Семінару присвячене питанням краєзнавства (Протоколи, доповіді, повідомлення, запрошення та інші матеріали семінарів з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, 16 січня 1962 р. – 20 грудня 1962 р., арк. 94). Натомість в опублікованому варіанті відмітка відсутня (Надія Врадій, “Семінар з питань джерелознавства та спеціальних дисциплін,” *УІЖ*, no. 4, (1962): 164).

⁸⁷ Серед них були, зокрема, представник Ради Міністрів УРСР Т. Я. Тарасенко та керівні працівники Архівного управління – заступник начальника Лариса Гусева, начальники відділів Іван Бутич та Валентина Коновалова (Пелагея Захарчишина, “Семінар з питань джерелознавства і спеціальних історичних дисциплін,” *НІБ АУ*, no. 6, (1962): 33).

науковий працівник Львівського відділення Інституту економіки АН УРСР. Із моменту організації Інституту суспільних наук зарахований на посаду старшого наукового співробітника відділу економіки, а від 1959 р. – відділу історії⁸⁸. До сфери його наукових інтересів входили історична й економічна географія та демографія⁸⁹. Очевидно, саме через це В. Огоновського в Інституті долучили до складу колективу, що збирав та систематизував матеріали до історико-географічного словника. Що стосується безпосередньо самого виступу В. Огоновського⁹⁰, то він виразно поділявся на декілька частин, з яких лише одна, щоправда найбільша, стосувалася методики укладення згаданого довідника. Йшлося і про загальну схему, якою керувалися автори, укладаючи нариси по окремих населених пунктах, з її горизонтальними (за визначенням В. Огоновського) чи радше тематичними блоками (адміністративно-територіальне і географічне положення; короткий огляд природних ресурсів; кількість і склад людности; галузі народного господарства та підприємства; культурно-освітні і санітарні установи; видатні люди; історичні пам'ятки та історичні події) та вертикальними (історико-періодизаційними) пластами (доісторія; феодалізм; капіталізм-імперіалізм; визвольно-революційна боротьба; соціалістичні перетворення; семирічка в дії)⁹¹, і про особливості укладення картотеки назв місцевостей, підприємств та колгоспів, видатних людей, підбору матеріалів для бібліографічної картотеки тощо. В. Огоновський навів низку успішних прикладів з укладання та оприлюднення довідок з історії окремих міст і сіл, розказав про пророблену працівниками Інституту у цьому керунку роботу, наголосив на важливості залучати до процесу збору відомостей (очевидно, при повному контролі радянських та партійних органів) місцевої інтелігенції. Цікавою була та частина доповіді, у котрій йшлося про матеріали, що їх використовували або ж планували використовувати у своїй роботі учасники групи (для прикладу, топографічні та бібліографічні картотеки І. Крип'якевича та В. Ольшевича) та попередні традиції і досвід укладки такого роду словників, зокрема на

⁸⁸ Біографічні дані про нього див.: Феодосій Стеблій, “Огоновський Володимир Петрович,” в *Енциклопедія історії України*. (Київ, 2008), т. 5, 523; Б. А., “Огоновський Володимир Петрович,” в *Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Наукова діяльність, структура, працівники*, 264; Олег Шаблій, *Суспільна географія: у двох кн.* (Львів: ЛНУ імені І. Франка, 2015), книга друга. Проблеми українознавства, регіоналістики і краєзнавства, 164–165.

⁸⁹ Перелік його публікацій на згадані теми див.: *Праці наукових співробітників Інституту суспільних наук АН УРСР. Бібліографічний покажчик*, укладачі Віталій Гавриленко та ін., відп. редактор Михайло Івасюта. (Львів, 1970), 56–61.

⁹⁰ Текст виступу: Протоколи, доповіді, повідомлення, запрошення та інші матеріали семінарів з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, 16 січня 1962 р. – 20 грудня 1962 р., арк. 66–78; огляд подано також у: Надія Врадій, “Семінар з питань джерелознавства та спеціальних дисциплін,” 164–165; Пелагея Захарчишина, “Семінар з питань джерелознавства і спеціальних історичних дисциплін,” 33–35).

⁹¹ Протоколи, доповіді, повідомлення, запрошення та інші матеріали семінарів з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, 16 січня 1962 р. – 20 грудня 1962 р., арк. 71.

західноукраїнських землях. Зрештою, значне місце у своїй доповіді В. Огоновський відвів і традиційному тоді пропагандистсько-ідеологічному наративу із наголосом на досягненнях радянської влади, згадками про ворожу діяльність “українських фашистів-бандитів і куркулів”, цитуючи останні компартійні документи тощо.

Крім доповіді В. Огоновського на згаданому засіданні у квітні 1962 р. прозвучала ще низка повідомлень. В одному з них (“*Короткий бібліографічний огляд основних джерел по збиранню відомостей про населені пункти України*”), що виголосив заступник директора з наукової роботи Наукової бібліотеки Львівського університету ім. Івана Франка, відомий український бібліограф та книгознавець Федір Пилипович Максименко (1896–1983) охарактеризовано та класифіковано (поділено на три групи) джерела чи, якщо точніше, публіковані джерела (збірники документів чи окремі документи) та літературу (довідкові видання, до яких зараховано монографії, словники, путівники, та джерела бібліографічного характеру) до вивчення історії міст і сіл України⁹². У інших двох повідомленнях, що підготували архівісти ЦДІА УРСР у м. Львові та місцевого обласного архіву Петро Пироженко та Анатолій Сісецький, йшлося про ті документальні матеріали, які відкриті у львівських архівах і можуть бути використані для підготовки історичних довідок про міста і села області. Перший з них охарактеризував джерельний потенціал документів судових органів влади давньої Речі Посполитої (гродські і земські акти) та матеріали низки інших архівних фондів, зокрема Йосифінської та Францисканської метрики і Галицького намісництва, натомість А. Сісецький, котрий у той час працював в обласному архіві, зупинився на матеріалах, що виникли у процесі діяльності радянських органів влади та окремих документах новітнього часу дорадянського періоду⁹³.

Інший характер носило повідомлення краєзнавця Й. Гронського “Із мого досвіду по збиранню матеріалів до історії міст та сіл Львівщини”⁹⁴, у якому той спробував подати декілька практичних порад тим, хто буде працювати на збором відомостей до історії населених пунктів. Деякі з цих порад носили доволі загальний характер, як, до прикладу, заувага про потребу ознайомлення із публікованими джерелами, інші доповнювали виступи попередніх учасників та звертали увагу на потенціал творів художньої літератури, що містили інформацію про час, коли вони були створені. Наголошував дослідник і на інформаційних

⁹² Пелагея Захарчишина, “Семінар з питань джерелознавства і спеціальних історичних дисциплін,” 33–35; Надія Врадій, “Семінар з питань джерелознавства та спеціальних дисциплін,” 164–165.

⁹³ Теми повідомлень звучали схоже: “Комплексні документи Львівського історичного архіву – джерело вивчення історії міст і сіл” (П. Пироженко) та “Історії міст і сіл в документах Львівського облдержархіву” (А. Сісецький). Їх огляд див. у відповідних інформаційних повідомленнях П. Захарчишин та Н. Врадій про це засідання.

⁹⁴ Протоколи, доповіді, повідомлення, запрошення та інші матеріали семінарів з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, 16 січня 1962 р. – 20 грудня 1962 р., арк. 79–83.

ресурсах преси, необхідності комплексно опрацьовувати відомості та їх порайонну систематизацію, детально вивчати не лише історію окремого населеного пункту, але й сусідніх міст та сіл, зрештою, звертав увагу на потребу опрацьовувати топонімічний матеріал та уникати помилок, пов'язаних із вживанням у різномовних джерелах паралельних назв місцевостей.

Не минуло своєю увагою краєзнавчу тематику учасники Семінару і на підсумковій конференції у грудні 1962 р. Як і протягом усього того року, так і пізніше це було пов'язано зі збором матеріялів та підготовою історії міст і сіл УРСР. Власне, в такому контексті згадував тематичні дослідження з історичної географії та топоніміки і проф. І. Крип'якевич, котрий у своєму виступі пропонував організувати окремі центри бібліографічних довідок та надавати необхідні консультації, вказував на потребу обговорювати на засіданнях Семінару проекти схем описів міст і сіл та заслуховувати готові описи (у протоколі – *монографічні студії*) з історії окремих населених пунктів⁹⁵. З доповіддю “Джерела і способи вивчення історії міст” та повідомленням “Найдавніші згадки письмових пам'яток про Щирець” виступили доц. Я. Кісь та науковий співробітник ЦДІА УРСР у м. Львові Яків Григорович Сенік (1929–2002), однак відомо про їх змістовне наповнення вкрай мало, усього декілька рядків із опублікованого інформаційного повідомлення⁹⁶. Тоді ж, як про це згадано вище, студію про походження назви м. Дрогобич виголосив О. Купчинський. Вельми цікавою видається нам і дискусія, котра розгорілася на цьому засіданні. Так, у виступі В. Огоновського йшлося про конкретні завдання, що стояли перед колективом, який працював над укладенням історії населених пунктів, зокрема, про аналіз отриманих з місць анкет, організацію та проведення експедицій у райони зі збору матеріялу, підготову окремих нарисів, щоб їх надалі заслуховувати, а також визначати обсяги таких нарисів тощо⁹⁷. На джерельному потенціалі реєстру подимного податку 1629 р. та церковних метрик під час вивчення історії населених пунктів України наголосив польський дослідник, колишній працівник львівських архівів і колишній викладач Львівського педагогічного інституту та університету, а на той час – викладач Вищої педагогічної школи в Ополе Маврицій Горн (1917–2000⁹⁸). З певними доповненнями до доповіді Я. Сеніка про Щирець виступив Й. Гронський.

⁹⁵ Протоколи, доповіді, повідомлення, запрошення та інші матеріали семінарів з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, 16 січня 1962 р. – 20 грудня 1962 р., арк. 146–147; Пелагея Захарчишин, “Наукова конференція з питань джерелознавства і спеціальних історичних дисциплін,” *НІБАУ*, no. 3, (1963): 97–98.

⁹⁶ *Ibid.*

⁹⁷ Протоколи, доповіді, повідомлення, запрошення та інші матеріали семінарів з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, 16 січня 1962 р. – 20 грудня 1962 р., арк. 157–159.

⁹⁸ Див. про нього: Мар'ян Хом'як, *Маврицій Горн (1917-2000): Життя і наукова спадщина*. (Львів, 2015).

Піднімалася краєзнавча тематика на засіданнях Семінару і в подальшому, однак після 1962 р. відбувалося те нечасто. Вочевидь, пояснювалося це тим, що більша увага учасників Семінару в 1960-і рр. була звернута все ж на вивчення окремих питань історичної географії та топоніміки, тобто на дисципліни, що так чи інакше подавали матеріал і для краєзнавчих студій. На засіданні у квітні 1967 р. увагу дослідників, котрі вивчали історію окремих населених пунктів на західноукраїнських землях, до матеріалів, що зберігаються у низці російських та українських, разом із львівськими, а також з рукописних фондів бібліотек, привернув у своїй доповіді “Рукописні історії окремих поселень у бібліотечних та музейних збірках” Ф. Максименко. Йшлося тут, зокрема, про рукописи ХІХ ст. із фондів бібліотеки Всесоюзного географічного товариства, матеріали з історії міст і сіл, зібрані Київською археографічною комісією та Постійною комісією для складання історико-географічного словника українських земель тощо⁹⁹. Популярний характер мало й виголошене у березні 1969 р. повідомлення львівського художника та автора низки історико-етнографічних студій Григорія Степановича Смольського (1893–1985) “З історичного минулого Долини Святослава на Сколівщині”. У ньому йшлося про походження назв низки історико-географічних об’єктів, розташованих на теренах згаданого району, та, насамперед, Долину Святослава, де нібито було вбито (“сколото”) в 1015 р. князя Святослава Володимировича¹⁰⁰. У березні 1970 р. Г. Смольський виступив із повідомленням “Письмові пам’ятки про найдавніші населені пункти Львівщини”. Попри таку загальну та об’ємну назву, насправді присвячене воно було виявленій цим мистцем у церкві містечка Новий Яричів Євангелія із вклеєними у ньому аркушами літопису історії цього населеного пункту від 1153 до 1795 р. Очевидно, саме з цього літопису Г. Смольський взяв інформацію про заслання галицьким князем Ярославом Осмомислом одного зі змовників проти нього, Гліба Патоки, на острівець Ярова Кемпа, де було селище, що у подальшому отримало назву Новий Яричів¹⁰¹.

⁹⁹ П[елагея] З.[ахарчишин], “Семінар з архівознавства і спеціальних історичних дисциплін,” *АУ*, no. 4, (1967): 104.

¹⁰⁰ Протоколи семінарів, 1969 р., арк. 33–38. З цієї події (вбивством, “сколенням” князя Святослава) інколи пов’язують і походження назви м. Сколе. Дивись, для прикладу: С. К. Брич, Євген Галушко, “Сколе,” в *Історія міст і сіл Української РСР. Львівська область*. (Київ, 1968), 688. Сучасний погляд на цю тему див. також: Олег Мазур, “Князь Святослав Володимирович і “Могила Святослава”,” в *Фортеця: збірник заповідника “Тустань”: на пошану Михайла Рожка*. (Львів: Камула, 2009), кн. 1, 114–123.

¹⁰¹ Пелагея Захарчишин, “Семінар з архівознавства та спеціальних історичних дисциплін,” *АУ*, no. 3, (1970): 101. У повідомленні, як можна припустити, йдеться про літопис місцевої парафії, записаний у 1837 р. дружиною тогочасного пароха Дмитрія Корецького Ольгою. Коротенький уривок з нього див. на сайті Сокальсько-Жовківської єпархії УГКЦ (“Храм Успення Пресвятої Богородиці смт Новий Яричів,” *Сокальсько-Жовківської єпархії. Українська греко-католицька церква*, доступ отримано 12 грудня 2020, <https://sokaleparchy.org.ua/index.php/2009-06-02-08-03-45/parafii/1118-novoyarychivskyj>).

Період 1960-х рр. став часом, коли в Україні активізувалася діяльність, пов'язана зі збереженням історико-культурної спадщини. Видимим організаційним та дієвим результатом цього стало створення впродовж 1966–1967 рр. Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, ухвали відповідних постанов Ради Міністрів УРСР, формування у подальшому списків пам'яток культури загальносоюзного, республіканського і місцевого значення, початок видання відповідного науково-інформаційного бюлетня тощо. Очевидно, що доволі швидко до цього процесу залучено і Львів, що віддавна славився своїми історичними та мистецькими пам'ятками. Тут діяли міське та обласне відділення цього товариства, до роботи у якому були залучені і мистецтвознавці, і музейники та історики¹⁰². З огляду на це дивно, що наприкінці 1960-х – на початку 1970-х у тематиці роботи Семінару починають спорадично з'являтися повідомлення, так чи інакше пов'язані із вивченням окремих об'єктів історичної та культурної спадщини (чи того, що такою у той час було прийнято вважати), зокрема і *пам'ятники / скульптурні споруди*, мова про які буде вестись далі. Щоправда, вперше повідомлення із назвою “Пам'ятники Тарасові Григоровичу Шевченку в Галичині” було виголошене ще у березні 1964 р., на засіданні Семінару, присвяченого 150-річчю від дня народження поета. Підготував його директор школи з с. Підгайчики (тепер – Самбірський район) на Львівщині Олександр Андрійович Дорошенко (1924–1996). Вихідець з Золотоніського району на Черкащині, випускник місцевого учительського інституту, він, завершивши навчання, був скерований на роботу в Галичину¹⁰³. За фахом філолог, О. Дорошенко до кінця свого життя жваво цікавився історією, займався пошуковою роботою. Що стосується безпосередньо самого виступу Олександра Андрійовича¹⁰⁴, то у ньому зібрано відомості про історію встановлення

¹⁰² Див. про діяльність згаданого Товариства та обставини, що супроводжували його творення: Сергій Заремба, *Українське товариство охорони пам'яток історії та культури. Історичний нарис*. (Київ, 1998), 30–41. Про роботу по організації охорони пам'яток на Львівщині та активних учасників цього руху див.: Володимир Бадяк, “Реалії та імітація охорони пам'яток культури Львова в роки застою,” в *Ювілейний збірник на пошану Степана Гелея*, відп. редактор Іван Копич, заступник відп. редактора Андрій Сова. (Львів, 2011) (*Вісник Львівської комерційної академії. Серія – гуманітарні науки*, вип. 10), 439–457; Маркіян Нестайко, “Участь львівських мистецтвознавців у пам'яткоохоронному русі 1960–1980 рр.,” *Гілея*, по. 75, (2013): 119–122; Катерина Юхимчук, “Діяльність Ігоря Свешнікова у галузі охорони та збереження пам'яток України,” в *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, (2017), вип. 21, 285–295.

¹⁰³ Інформацію про О. Дорошенка віднайдено на сайті села Великий Хутір, у якому він працював директором школи у 1967–1985 рр. Див.: “Дорошенко О. А. Педагог, краєзнавець, художник,” *Село Великий Хутір Драбівський район Черкаська область*, доступ отримано 21 червня 2020, https://velikijhutir.cherkassy.ua/great_people/doroshenko.php. У 1980-х рр. О. Дорошенко приєднався до організації у цьому селі краєзнавчого музею.

¹⁰⁴ Рукопис повідомлення відклався в: Протоколи, доповіді, повідомлення, запрошення та інш.[і] матеріали семінарів з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, 1964 р., арк. 42–71. Повідомлення вийшло доволі об'ємним, а тому в опублікованому інформаційному

пам'ятників та пам'ятних знаків, обставини, що супроводжували цей процес не лише в Галичині (с. Лисиничі та м. Винники на Львівщині, с. Яворів, с. Вовчиці та с. Надіїв на Прикарпатті та ін.), але в інших регіонах України. Йшлося у ньому і про святкування шевченківських ювілеїв у краї, і про мистецькі і художні особливості згаданих пам'ятників, зрештою, містилася інформація і про пам'ятники Кобзареві, встановлені за часів німецької окупації в 1942 р. Втім, непозбавлене було це повідомлення і певних тогочасних ідеологічних штампів, традиційних звинувачень у бік українських буржуазних націоналістів (до числа "*ярих націоналістів*" було зараховано й відомого українського мовознавця Степана Смаль-Стоцького) та священників греко-католицької церкви, що цілком вписувалося у розгорнуту в той час чергову антицерковну кампанію влади, тощо.

Низку виступів, присвячених пам'ятникам Львівщини, підготувала працівниця Львівського державного історичного музею Надія Кривонос. Від січня 1966 р. вона завідувала створеним у музеї відділом охорони пам'яток історії та культури, що покладало на неї обов'язок зі збору відповідних матеріалів. Саме у зв'язку з цим час від часу, як правило на засіданнях та конференціях Семінару, що відбувалися з нагоди відзначення радянських ювілейних дат (для прикладу, 30-річчя приєднання західноукраїнських земель до СРСР), їй доручили підготувати та виголосити повідомлення про відповідні скульптурні пам'ятники¹⁰⁵. Судити про їх зміст вкрай важко, оскільки тексти виступів не відклалися у справах роботи Семінару, а інформація в опублікованих повідомленнях зводилася лише до означення теми повідомлень¹⁰⁶. Припускаємо, що подібним до виступу Н. Кривонос було й повідомлення іншого наукового співробітника згаданого Музею Ірини Свешнікової. Його виголошено у березні 1970 р. на засіданні

звіті про це засідання Семінару перекваліфікували в доповідь (Пелагея Захарчишин, "[Архіви України до 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка] / Львів," *НІБ АУ*, no. 4, (1964): 77–78).

¹⁰⁵ Це були виступи на семінарі у травні 1969 р. (проведений на відзначення сторіччя від дня народження В. Леніна, повідомлення "Пам'ятники Володимирові Іллічу Леніну на Львівщині"), у жовтні 1969 р. (на науковій конференції, присвяченій "30-річчю возз'єднання Західної України в єдиній Українській Радянській державі"), повідомлення "Пам'ятники історії та культури про вікові зв'язки і дружбу населення Львівщини з народами Союзу РСР"), у червні 1974 р. (на науковій конференції, присвяченій 30-річчю визволення Львова від німецько-фашистських загарбників, повідомлення "Про пам'ятники Великої Вітчизняної війни на Львівщині"), у травні 1975 р. (на науковій конференції, присвяченій 30-річчю перемоги Радянського Союзу у Великій Вітчизняній війні, огляд "Пам'ятники Героям Радянського Союзу на Львівщині"). Див.: Пелагея Захарчишин, "Семінари з архівознавства та спеціальних історичних дисциплін," *УІЖ*, no. 2, (1970): 151–152; Пелагея Захарчишина, "30 років у сім'ї єдиній," *АУ*, no. 1, (1970): 92; "Наукова конференція, присвячена 30-річчю визволення Львова від німецько-фашистських загарбників," *АУ*, no. 5, (1974): 48; О. П. Кріль, "Наукова конференція у Львові," *УІЖ*, no. 7, (1975): 150.

¹⁰⁶ Щоправда, в 1974 р. Н. Кривонос опублікувала на сторінках журналу "Архіви України" статтю про пам'ятники радянським бійцям, що звільняли Львівщину, підготовану, очевидно, за матеріалами виступу на семінарі. (Див.: Надія Кривонос, "Пам'ятники визволителям Львівщини," *АУ*, no. 5, (1974): 56–58). Низка менших матеріалів, присвячених окремим пам'ятникам з'явилася за підписом авторки на сторінках періодичної преси. Див.: *Бібліографічний покажчик публікацій співробітників Львівського історичного музею (1945–2004)*. (Львів: Новий Час, 2005), 86–87.

Семінару, присвяченого питанню збереження історичних та культурних цінностей, однак йшлося у розвідці І. Свешнікової лише про історію спорудження пам'ятника В. Ленінові у Львові¹⁰⁷. Причиною його появи у програмі, припускаємо, було наближення сторічного ювілею від дня народження цього діяча, відзначення якого запланували на квітень того ж року. Що стосується згаданого засідання Семінару, то відкрив його заступник директора Інституту суспільних наук, доктор історичних наук Михайло Кирилович Івасюта (1923–1992), доповідь якого “Втілення у життя ленінських заповітів про охорону пам'ятників історії та культури”, судячи з опублікованого інформаційного звіту містила традиційні ритуальні вихваляння радянської влади за її кроки зі збереження історичної спадщини. На цьому ж засіданні прозвучало згадане вище повідомлення Г. Смольського про літопис до історії Нового Яричева, доповідь старшого наукового працівника Інституту суспільних наук та, одночасно, Голови секції історичних пам'яток Українського товариства охорони пам'ятників історії та культури Володимира Грабовецького (1928–2015) “Львівський некрополь”, у якій, окрім короткої історії некрополів краю, наголошувалося на потребі встановлювати місця поховань низки відомих постатей української історії¹⁰⁸.

Як бачимо, питання історичної географії, топоніміки та краєзнавства зайняли вагоме місце у роботі Теоретичного семінару з джерелознавства та спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін у Львові. Інтерес до згаданих дисциплін пояснювався низкою обставин, частина з яких носила суто практичний характер – це було пов'язано зі взятим у той час курсом в Україні на підготовку серійного видання до історії міст і сіл, інша – академічний, і співвідносилася із загальним зростанням інтересу до усього комплексу спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін у СРСР, УРСР та у м. Львові зокрема. Зі зрозумілих причин, тематично ті доповіді та повідомлення з історичної географії, топоніміки та краєзнавства, котрі були виголошені на засіданнях Семінару, торкалися в основному теренів західноукраїнських земель, хоча розроблена місцевими дослідниками методика роботи із відповідним джерельним матеріалом, принципи укладення спеціальних довідників могла бути поширена й на інші українські території. Характерно, що участь у розробці відповідної тематики взяли і працівники академічних установ та науковці Львівського університету, і співробітники місцевих архівів та музеїв. Для всіх них той майданчик, який надавав для обговорення їхніх ідей та напрацювань зазначений Семінар, був надзвичайно важливим місцем, щоб заслухати критику та продискутувати їхні наукові та довідкові праці, місцем, де змогли об'єднатися вчені, що працювали у

¹⁰⁷ Пелагея Захарчишин, “Семінар з архівознавства та спеціальних історичних дисциплін,” *АУ*, no. 3, (1970): 101. Десь у цей час І. Свешнікова укладала облікові картки на історичні пам'ятки м. Львова. Сергій Заремба, *Українське товариство охорони пам'яток історії та культури. Історичний нарис*, 51.

¹⁰⁸ Пелагея Захарчишин, “Семінар з архівознавства та спеціальних історичних дисциплін,” *АУ*, no. 3, (1970): 101.

ріжних наукових галузях, у нашому випадку – мовознавства, історії та географії. Особливий інтерес до досліджуваних у статті дисциплін у середовищі учасників Семінару, датований першою половиною 1960-х рр. – одним із найплідніших періодів у його діяльності, однак з часом він стишується. Причинами цього, як можемо припустити, став поступовий відхід від праці в Семінарі одного із його творців – проф. І. Крип'якевича, а далі його смерть, зростання уваги його учасників до інших дисциплін, насамперед архівознавства й теоретичного та практичного джерелознавства, збільшенням числа засідань, що провадилися до відповідних ювілейних дат тощо. Попри все, і у другій половині 1960-х, і на початку 1970-х рр. доповіді та повідомлення з досліджуваної тематики зрідка продовжували з'являтися у програмах засідань Семінару завдяки розвідкам низки ентузіястів своєї справи, краєзнавців та окремих архівістів. Досвід, отриманий учасниками Семінару, не минувся марно та дозволив у подальшому продовжити традиції таких студій за часів незалежності України.

**PROBLEMS OF HISTORICAL GEOGRAPHY, TOPONYMICS AND
LOCAL HISTORY AT THE WORK OF THE SOURCE STUDY AND
SPECIAL (AUXILIARY) HISTORICAL DISCIPLINES THEORETICAL
SEMINAR IN STATE CENTRAL HISTORICAL ARCHIVES
OF UKRAINIAN SSR IN LVIV**

Oleksandr TSELUIKO

Ivan Franko National University of Lviv
Department of Ancient Ukrainian History and Archival Studies
1 Universytetska str., Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: oleksandr.tseluyko@lnu.edu.ua

The source study and special (auxiliary) historical disciplines theoretical seminar in State Central Historical Archives of Ukrainian SSR in Lviv was held in the 1960s and 1980s. A wide range of issues related to the study of these disciplines, as well as general historical issues were considered at its regular meetings. There was given an important place in his work to reports on historical geography, toponymy and local history. The interest in these disciplines was both academic and practical characters, because at that time the officials took a course to prepare a serial of publications on the history of cities and villages of Ukraine.

We could point among the participants of the Seminar, whose scientific reports concerned certain issues of historical geography, toponymics and local lore, the name some scientists of Ivan Franko Lviv State University, in particular philologists Jevgenija Posatska-Chernyakhivska and Olga Ripetska, historian Jaroslav Kis, geographer Bohdan Dumin, the name some scientists of the Institute of Social Sciences (Instytut Suspilnych nauk) professor Ivan Krypyakevych and Jaroslav Isayevych, the name archivist Oleh Kupchynsky, amateur local historians Josyp Gronskyj and Hrygoryj Smolskyj. Thematically their reports and informations mainly concerned the territory of the Ukrainian West. They also tried to determine the place of historical geography and toponymics in the system of scientific knowledge, developed theoretical issues of classification of geographical names and principles of etymology of toponyms, studied methods and sources for studying toponyms, the etymology of individual toponyms et cet. A lot of this work has not lost its scientific significance to this day.

The special interest in these disciplines among the participants of the Seminar dates back to the first half of the 1960s – one of the most fruitful periods in its activities. But over time this interest was subsiding. According to our assumption, the reasons for it was the progressive withdrawal from work at the Seminar prof. I. Krypyakevych who has been one of creators of this Seminar. Another reason was the growth of participants' attention to other historical disciplines, first of all to archival science and theoretical and practical source studies, the increase the number of meetings of the Seminar which were held before the soviet anniversaries, etc. Nevertheless, in the second half of the 1960s and in the early 1970s, reports and informations on historical geography, toponymics and local history continued to appear in the programs of the Seminar once in a while, primarily due to the activity of a number of amateur local historians and to the some archivists. The experience gained by the participants of the Seminar was not in vain and allowed to continue the traditions of such studies during the independence of Ukraine.

Keywords: special (auxiliary) historical disciplines, historical geography, toponymics, local history, The source study and special (auxiliary) historical disciplines theoretical seminar in State Central Historical Archives of Ukrainian SSR in Lviv.

REFERENCES

- B. A. “Ohonovskyy Volodymyr Petrovych,” v *Instytut Ukrayinoznavstva Im. I. Krypyakevycha NAN Ukrayiny. Naukova Diyalnist, Struktura, Pratsivnyky*, Redaktor Yaroslav Isayevych. Lviv: Instytut Ukrayinoznavstva im. I. Krypyakevycha NAN Ukrayiny, 2001, 264. (in Ukrainian).
- Babic, Józef, i Wójcik, Zbigniew. “Wacław Olszewicz (1888–1974),” v *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 1975, t. 20, nr 1, 97–100. (in Polish).
- Badyak, Volodymyr. “Realiyi ta imitatsiya okhorony pam'yatok kultury Lvova v roky zastoyu,” v *Yuvilejnyy zbirnyk na poshanu Stepana Heleya*, vidp. redaktor Ivan Kopych, zastupnyk vidp. redaktora Andriy Sova. Lviv, 2011 (Visnyk Lvivskoyi komertsijnoyi akademiyi. Seriya – humanitarni nauky, vyp. 10), 439–457. (in Ukrainian).
- Balabushevych, Tetyana. “Heohrafiya istorychna,” v *Specialni istorichni dyscypliny: dovidnyk: navch. posib. dlya stud. vyshh. navch. zakl.*, kerivnyk avtorskoho kolektyvu Iryna Vojcekhivska. Kyiv: Lybid, 2008, 131–139. (in Ukrainian).
- Barabash, Taras. “Paleohrafichni doslidzhennya arkhivistiv Tsentralnogo derzhavnogo istorichnoho arkhivu Ukrayiny, m. Lviv (1960–1990-i rr.),” *Arkhivy Ukrayiny*, No. 4, (2012): 32–38. (in Ukrainian).
- Bezdrabko, Valentyna. “Do istoriyi vyvchennya kartohrafichnogo dokumenta v Ukrayini,” *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V.N. Karazina*, seriya: Istoriya, no. 40 (816), (2008): 405–415. (in Ukrainian).
- Bezdrabko, Valentyna. “Seminar z arkhivoznavstva ta dopomizhnykh istorychnykh dystsyplin TsDIA Ukrayiny u Lvovi: naukovyy fenomen,” *Zapysky Lvivskoyi naukovoyi biblioteky im. V. Stefanyka: Zbirnyk naukovykh prats*, No. 1 (16), (2008): 546–579. (in Ukrainian).
- Bezdrabko, Valentyna. *Dokumentoznavstvo v Ukrayini: instytutsionalizatsiya ta suchasnyy rozvytok*. Kyiv: “Chetverta khvylya”, 2009. (in Ukrainian).
- Bibliohrafichnyy pokazhchyk publikatsij spivrobotnykiv Lvivskoho istorichnoho muzeyu (1945–2004)*. Lviv: Novyj chas, 2005. (in Ukrainian).
- Bojko, V. “Konferentsiya z pytan dopomizhnykh istorychnykh dystsyplin,” *Ukrayinskyy istorychnyy zhurnal*, no. 2 (1962): 148–149. (in Ukrainian).
- Brych, S. K., i Yevhen Halushko. “Skole,” v *Istoriya mist i sil Ukrayinskoyi RSR. Lvivska oblast*. Kyiv, 1968, 688–701. (in Ukrainian).

- Buchylo, Pylyp. "Pershyi na Ukraini," *Za radyansku nauku*, November 17, 1962. (in Ukrainian).
- Tselujko, Oleksandr. "Narada u viddili istoriyi Ukrainy Instytutu suspilnykh nauk AN URSSR "Pro stan i zavdannya rozvytku dopomizhnykh istorychnykh dystsyplin"," *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya istorychna*, No. 50 (2014): 469–517. (in Ukrainian).
- Tselujko, Oleksandr. "V. V. Zvarych ta pytannya numizmatyky v roboti teoretychnoho seminaru z dzhereloznavstva ta spetsialnykh (dopomizhnykh) istorychnykh dystsyplin pry Tsentralnomu derzhavnomu istorychnomu arkhivi URSSR u Lvovi," *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu*, no. 16, (2015): 24–39. (in Ukrainian).
- "Dancig," v *Entsyklopediya ukrayinoznavstva*. Paryzh-Nyu-Jork, 1955–1957, t. 2, 488. (in Ukrainian).
- Dopovidi, protokoly ta in. [shi] dokumenty seminariv z arkhivoznavstva i inshykh spetsialnykh istorychnykh dystsyplin, 26 sichnya 1965 r. – 24 lystopada 1965 r., Tsentralnyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv Ukrainy, m. Lviv, Fond R-1, Opys 1, Sprava 442. (in Ukrainian).
- "Doroshenko O. A. Pedahoh, krayeznavets, khudozhnyk," *Selo Velykij Khutir Drabivskiy rajon Cherkaska oblast*, accessed June 21, 2020, https://velikijhutir.cherkassy.ua/great_people/doroshenko.php. (in Ukrainian).
- Heohrafichnyy fakultet*, redaktor Volodymyr Bilanyuk, Yevhen Ivanov, vydannya druhe, pereroblene i dopovnene. Lviv: Vydavnychyj tsentr LNU imeni Ivana Franka, 2016. (in Ukrainian).
- Hronskiy, Josyp. "Toponimika litopysnoho Plisneska," v *Konferentsiya "Olzhyni chytannya", Plisnesk, 10 zhovtnya 2005 r.*, vidpovidalnyy redaktor Borys Voznytskyj, naukovyy redaktor Ihor Mycko. Lviv, 2005, 27–35. (in Ukrainian).
- Hronskiy, Josyp. "Toponimiya serednovichnoho Yavorova ta sumizhnykh sil yak dzherelo dlya istorychnoyi heohrafiyi," v *Istorychni dzherela ta yikh vykorystannya*. Kyiv, 1966, vyp. 2, 99–109. (in Ukrainian).
- Hronskiy, Josyp. *Narys istoriyi Yavorivshhyny*, nauk. red. Viktor Holubko, Stepan Kacharaba ta Alla Seredyak. Drohobych: Kolo, 2008. (in Ukrainian).
- Hrossman, Yuryj. *Perezhytoe y peredumannoe. Zapysky dlya druzhej*. Nyu-Jork: Izdatelstvo Slovo – Word, 1994. (in Russian).
- Hrych, Ihor. "Slovo pro yuvilyara," v *Do dzherel: Zbirnyk naukovykh prats na poshanu Oleha Kupchynskoho z nahody joho 70-richchya*. Kyiv-Lviv, 2004, t. 1, 5–16. (in Ukrainian).
- Informatsiya pro pidsumky roboty naukovo-teoretychnykh seminariv z arkhivoznavstva ta dopomizhnykh dystsyplin istoriyi za 1964 r., 23 hrudnya 1964 r., Tsentralnyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv Ukrainy, m. Lviv, Fond R-1, Opys 1, Sprava 416. (in Ukrainian).
- Instytut Ukrayinoznavstva im. I. Krypyakevycha NAN Ukrainy. Naukova Diyalnist, Struktura, Pratsivnyky*, Redaktor Jaroslav Isayevych. Lviv: Instytut Ukrayinoznavstva im. I. Kryp'yakevycha NAN Ukrainy, 2001. (in Ukrainian)
- Isayevych, Jaroslav. "Drevnejshaja toponimika Prikarpatja i verhnego Pobuzhja: 10–11 vv.," v *Vsesojuznaja konferentsija po toponimike SSSR: Tezisy dokladov i soobshhenij*. Leningrad, 1965, 114–119. (in Russian).
- Isayevych, Jaroslav. "O drevnejšej toponimii Prikarpatja i verhnego Pobuzhja," v *Slavjanskie drevnosti. Jetnogenez. Materialnaja kultura drevnej Rusi. Sbornik nauchnykh trudov*. Kiev: "Naukova dumka", 1980, 72–81. (in Russian).
- Isayevych, Jaroslav. "O proishozhdenii nazvanij Cherven, Chervenskie goroda, Chervonnaja Rus," v *Doklady i soobshhenija Lvovskogo otdelenija Geograficheskogo obshhestva USSR za 1966 g.* L'vov, 1969, 135–138. (in Russian).

- Josyfinska (1785–1788) i Frantsyskanska (1819–1820) metryky: Pershi pozemelni kadastry Halychyny: Pokazhchyk naselenykh punktiv*. Kyiv, 1965. (in Ukrainian).
- Karpenko, Yuriy. “Onomastyka,” v *Ukrayinska mova: Entsyklopediya*, red. Vitalij Rusanivskiy ta in., 2-he vyd., vypravlene i dopovnene. Kyiv: Vydavnytstvo “Ukrayinska encyklopediya” im. M. P. Bazhana, 2004, 437–438. (in Ukrainian).
- Kazakevych, Hennadij. “Onomastyka,” v *Spetsialni istorychni dystsypliny: dovidnyk: navch. posib. dlya stud. vyshh. navch. zakl.*, kerivnyk avtorskoho kolektyvu Iryna Vojcekhivska. Kyiv: Lybid, 2008, 399–407. (in Ukrainian).
- Kis, Yaroslav. “Vynyknennya i roztashuvannya mist na terytoriyi Ruskoho i Belzkoho vovevodstv vid XIV do seredyny XVII st. (Materialy do istorychnoho atlasu Ukrayiny ta istoriyi mist i sil),” *Arkhivy Ukrayiny*, no. 1, (1968): 35–41. (in Ukrainian).
- Khom’yak, Mar’yan. *Mavrytsij Horn (1917–2000): Zhyttya i naukova spadshhyna*. Lviv, 2015. (in Ukrainian).
- “Khram Uspennya Presvyatoyi Bohorodytsi smt Novyj Yarychiv,” *Sokalsko-Zhovkivskoyi yeparkhiyi. Ukrayinska hreko-katolytska tserkva*, accessed December 12, 2020, <https://sokaleparchy.org.ua/index.php/2009-06-02-08-03-45/parafii/1118-novoyarychivskiyj>. (in Ukrainian).
- Kolpakova, Oksana. “Sydora Bohdan Josypovych,” v *Vcheni Instytutu istoriyi Ukrayiny: Biobibliohr. dovid.* (Seriya “Ukrayinski istoryky”). Kyiv, 1998, vyp. 1, 289. (in Ukrainian).
- Kril, O. P. “Naukova konferentsiya u Lvovi,” *Ukrayinskyy istorychnyy zhurnal*, No. 7, (1975): 150. (in Ukrainian).
- Kryp’yakevych, Ivan. “Toponimika staroho Lvova,” *Naukovo-informatsijnyy byuletен Arkhivnoho upravlinnya URSR*, No. 5, (1964): 85–87. (in Ukrainian).
- Kryshchalovych, Ulyana. “Siverska Valentyna Korniyivna,” v *Ukrayinski arkhivisty (XIX–XX st.)*. *Biobibliohrafichnyy dovidnyk*. Kyiv, 2007, 574–575. (in Ukrainian).
- Kryvonos, Nadiya. “Pam’yatnyky vyzvolytelyam Lvivshhyny,” *Arkhivy Ukrayiny*, No. 5, (1974): 56–58. (in Ukrainian).
- Kupchynska, Zoryana. “Lvivska onomastychna shkola: etapy stanovlennya i perspektyvy rozvytku,” *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filolohichna*, No. 71 / 1, (2019): 5–8. (in Ukrainian).
- Kupchynskiy, Oleh. “Toponimy na -ychi i pytannya zaselennya Ukrayiny,” v *Istorychni dzherela ta yikh vykorystannya*. Kyiv, 1966, vyp. 2, 74–92. (in Ukrainian).
- “Lvivska (tayemna) Ukrayinska Vysoka Politekhnichna Shkola,” *Entsyklopediya ukrayinoznavstva*. Paryzh-Nyu-Jork, 1962, t. 4, 1417. (in Ukrainian).
- Lystuvannya, zaproshennya ta in.[shi] materialy teoretychnykh seminariv, 4 sichnya 1964 r. – 31 bereznya 1964 r., Tsentralnyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv Ukrayiny, m. Lviv, Fond R-1, Opys 1, Sprava 421. (in Ukrainian).
- Maksymchuk, Bohdan. “Ripetska Olha Feodosivna,” v *ENCYCLOPEDIA. Lvivskyy nacionalnyy universytet imeni Ivana Franka*. Lviv, 2014, t. II, 369. (in Ukrainian).
- Materialy seminariv z pytan arkhivoznavstva i spetsialnykh istorychnykh dystsyplin (zaproshennya, protokoly, dopovidi, povidomlennya), 29 lyutoho 1968 r. – 18 zhovtnya 1968 r., Tsentralnyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv Ukrayiny, m. Lviv, Fond R-1, Opys 1, Sprava 552. (in Ukrainian).
- Mazur, Oleh. “Knyaz Svyatoslav Volodymyrovych i “Mohyla Svyatoslava”,” v *Fortetsya: zbirnyk zapovidnyka “Tustan”: na poshanu Mykhajla Rozhka*. Lviv: Kamula, 2009, kn. 1, 114–123. (in Ukrainian).

- Moroz, Inna. "Ivan Kryp'yakevych yak iniciator ta orhanizator stvorennya Seminaru z arkhivoznavstva i spetsialnykh istorychnykh dystsyplin pry TsDIA URSR u Lvovi," *Studiyi z arkhivnoyi spravy ta dokumentoznavstva*, No. 24/25, (2017): 191–203. (in Ukrainian).
- Nalyvajko, Yuliya. "O. Ya. Matsyuk yak doslidnyk istoriyi paperu ta filihranej," *Ukrayinska biohrafistyka*, No. 12, (2015), 163–174. (in Ukrainian).
- "Naukova konferenciya, prysvyachena 30-richchyu vyzvolennya Lvova vid nimetsko-fashystskykh zaharbnykiv," *Arkhivy Ukrayiny*, No. 5, (1974): 48. (in Ukrainian).
- Nestajko, Markiyan. "Uchast lvivskykh mystetstvoznavtsiv u pam'yatkookhoronnomu rusi 1960–1980 rr.," *Hileya*, No. 75, (2013): 119–122. (in Ukrainian).
- Nykyrsa, Mariya. "Sydor Bohdan Josypovych," v *Ukrayinski arkhivisty (XIX–XX st.). Biobibliohrafichnyy dovidnyk*. Kyiv, 2007, 569. (in Ukrainian).
- Popelnycka, Olena. "Toponimka istorychna," v *Spetsialni istorychni dystsypliny: dovidnyk: navch. posib. dlya stud. vyshh. navch. zakl.*, kerivnyk avtorskoho kolektyvu Iryna Vojcekhivska. Kyiv: Lybid, 2008, 468–476. (in Ukrainian).
- Pratsi naukovykh spivrobotnykiv Instytutu suspilnykh nauk AN URSR. Bibliohrafichnyy pokazhchyk*, ukladachi Vitalij Havrylenko, Oleksandr Kizlyk ta Stepan Movchan, vidp. red. Mykhajlo Ivasyuta. Lviv, 1970. (in Ukrainian).
- Protokoly seminariv, 1969 r., Tsentralnyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv Ukrayiny, m. Lviv, Fond R-1, Opys 1, Sprava 573. (in Ukrainian).
- Protokoly, dopovidi, povidomlennya, zaproshennya ta insh.[i] dokumenty konferentsij i seminariv z arkhivoznavstva i spetsialnykh istorychnykh dystsyplin, 1966 r., Tsentralnyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv Ukrayiny, m. Lviv, Fond R-1, Opys 1, Sprava 482. (in Ukrainian).
- Protokoly, dopovidi, povidomlennya, zaproshennya ta insh.[i] materialy seminariv z pytan arkhivoznavstva i spetsialnykh istorychnykh dystsyplin, 1963 r., Tsentralnyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv Ukrayiny, m. Lviv, Fond R-1, Opys 1, Sprava 392. (in Ukrainian).
- Protokoly, dopovidi, povidomlennya, zaproshennya ta insh.[i] materialy seminariv z pytan arkhivoznavstva i spetsialnykh istorychnykh dystsyplin, 1964 r., Tsentralnyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv Ukrayiny, m. Lviv, Fond R-1, Opys 1, Sprava 415. (in Ukrainian).
- Protokoly, dopovidi, povidomlennya, zaproshennya ta inshi materialy seminariv z pytan arkhivoznavstva i spetsialnykh istorychnykh dystsyplin, 16 sichnya 1962 r. – 20 hrudnya 1962 r., Tsentralnyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv Ukrayiny, m. Lviv, Fond R-1, Opys 1, Sprava 372. (in Ukrainian).
- Rovenchak, Ivan. "Heotonimika – odna z neholovnykh pidsystem heohrafiyi kultury," *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya heohrafichna*, no. 41, (2013): 264–272. (in Ukrainian).
- Rybchynska, Nataliya. "Stvorennya i stanovlennya viddilu bibliohrafiyi (z arkhivnykh dzherel 1940–1962 rr.)," *Zapysky Lvivskoyi naukovoyi biblioteky im. V. Stefanyka: Zb. nauk. prats*. Lviv, 2010, vyp. 2, 157–180. (in Ukrainian).
- Samarskyj, Volodymyr. "Henrikh Yulianovych Rapaport," v *Ukrayinski arkhivisty (XIX–XX st.). Biobibliohrafichnyy dovidnyk*. Kyiv, 2007, 526. (in Ukrainian).
- Serbenska, Oleksandra. "Kobylyanskyj Bronislav Volodymyrovych," v *ENCYCLOPEDIA. Lvivskyy Nacionalnyy Universytet Imeni Ivana Franka*. Lviv, 2011, t. I, 616. (in Ukrainian).
- Serbenska, Oleksandra. "Kharakternyk nauky," v Oleksandra Serbenska, Kharakternyky: nasha vdyachnist, pam'yat i shana. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 2011, *Arkhiv Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka*, accessed May, 21 2020, <https://archive.lnu.edu.ua/o-serbenska-harakternyk-nauky>. (in Ukrainian).

- Sereda, Ostep. "Do henezy istorychnykh prokhodiv po Lvovu," I. Kryp'yakevycha, v *Ivan Kryp'yakevych u rodynnij tradytsiyi, nauci, suspilstvi (Ukrayina: kulturna spadshhyna, nacionalna svidomist, derzhavnist. Zb. nauk. prats)*. No. 8, (2001): 731–732. (in Ukrainian).
- Seredyak, Alla. "Hronskij Josyp," v *Entsyklopediya Lvova*, za red. Andriya Kozyt'skoho ta Ihorya Pidkovy. Lviv: Litopys, 2007, t. 1, 588–589. (in Ukrainian).
- Shabliij, Oleh. *Suspilna heohrafiya*: u dvokh kn. Lviv: LNU imeni I. Franka, 2015, knyha druha. Problemy ukrayinoznavstva, rehionalistyky i kraysnavstva. (in Ukrainian).
- Shhodra, Olha. *Istorychna heohrafiya Ukrayiny vid najdavnishykh chasiv do kintsya XVIII stolittya. Navchalnyy posibnyk*. Lviv: Lvivskij natsionalnyy universytet imeni Ivana Franka, 2016. (in Ukrainian).
- Siverska, Valentyna., "Mystetstvo opravy knyh na Ukrayini v XV–XVII st.," v *Istorychni dzherela ta yikh vykorystannya*. Kyiv, 1966, vyp. 2, 280–286. (in Ukrainian).
- Stebliij, Feodosij. "Ohonovskij Volodymyr Petrovych," v *Entsyklopediya istoriyi Ukrayiny*. Kyiv, 2008, t. 5, 523. (in Ukrainian).
- Stenohrama rozshyrenoho zasidannya Naukovoyi Rady z spetsialnykh istorychnykh dystsyplin, 13 lystopada 1961 r. – 14 lystopada 1961 r., Tsentralnyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv Ukrayiny, m. Lviv, Fond R-1, Opys 1, Sprava 354. (in Ukrainian).
- Struk, Tetyana, i Pslavska, Alla. "Problemy toponimiky v naukovomu dorobku profesora Olhy Feodosiyivny Ripetskoyi," *Inozemna filolohiya*, No. 124 (2012): 7–12. (in Ukrainian).
- Taranova, Nataliya. "Do pytannya pro klasyfikatsiyu toponimiv," v *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatyuka. Seriya: Heohrafiya*, No. 2 (2015): 15–20. (in Ukrainian).
- Vavrychyn, Mariya. "Seminar z arkhivoznavstva i spetsialnykh istorychnykh dystsyplin u TsDIA URSS v m. Lvovi," *Arkhivy Ukrayiny*, No. 2, (1975): 93–94. (in Ukrainian).
- Vavrychyn, Mariya. "Seminar z arkhivoznavstva i spetsialnykh istorychnykh dystsyplin u TsDIA URSS v m. Lvovi," *Arkhivy Ukrayiny*, No. 2, (1974): 92–94. (in Ukrainian).
- Verbych, Svyatoslav. "Peredmova," v *Ukrayinska onomastyka: bibliohrafichnyy pokazhchyk*, vidp. red. Svyatoslav Verbych. Kyiv, 2013: 3–5. (in Ukrainian).
- Verbych, Svyatoslav. "Ukrayinska akademichna onomastyka: mynule, sohodennya, majbutnye," *Ukrayinska mova*, No. 3, (2018): 28–39. (in Ukrainian).
- Vradij, Nadiya. "Seminar z pytan dzhereloznavstva ta spetsialnykh dystsyplin," *Ukrayinskyy istorychnyy zhurnal*, no. 4, (1962): 164. (in Ukrainian).
- Vvedenskyj, Andriy,³ Dyadychenko, Vadym, i Strel'skyj V'yacheslav. *Dopomizhni istorychni dystsypliny. Korotkyj kurs*. Kyiv: Derzhavne uchbovo-pedahohichne vydavnytstvo "Radyanska shkola", 1963. (in Ukrainian).
- Yanchura, Dominika. "Onomastychni shkoly v Ukrayini," v *Studia Ukrainica Posnaniensia*, vol. VI, 2018: 45–52. (in Ukrainian).
- Yukhymchuk, Kateryna. "Diyalnist Ihorya Svyeshnikova u haluzi okhorony ta zberezhenya pam'yatok Ukrayiny," v *Materialy i doslidzhennya z arkheolohiyi Prykarpattya i Volyni*, (2017), vyp. 21, 285–295. (in Ukrainian).
- Za radyansku nauku*, December 30, 1969. (in Ukrainian).
- Zaremba, Serhiy. *Ukrayinske tovarystvo okhorony pam'yatok istoriyi ta kultury. Istorychnyy narys*. Kyiv, 1998. (in Ukrainian).
- Zakharchyshyn, Pelaheya. "[Arkhivy Ukrayiny do 150-richchya z dnya narodzhennya T. H. Shevchenka] / Lviv," *Naukovo-informatsijnyy byuletten Arkhivnoho upravlinnya URSS*, No. 4, (1964): 77–78. (in Ukrainian).

- Zakharchyshyn, Pelaheya. "Naukova konferentsiya z pytan dzhereloznavstva i spetsialnykh istorychnykh dystsyplin," *Naukovo-informatsijnyy byuletyn Arkhivnoho upravlinnya URSSR*, No. 3, (1963): 97–98. (in Ukrainian).
- Zakharchyshyn, Pelaheya. "Seminar z arkhivoznnavstva i spetsialnykh istorychnykh dystsyplin," *Arkhivy Ukrayiny*, No. 4, (1967): 104. (in Ukrainian).
- Zakharchyshyn, Pelaheya. "Seminar z arkhivoznnavstva i spetsialnykh istorychnykh dystsyplin," *Arkhivy Ukrayiny*, No. 5, (1970): 98–99. (in Ukrainian).
- Zakharchyshyn, Pelaheya. "Seminar z arkhivoznnavstva ta spetsialnykh istorychnykh dystsyplin," *Arkhivy Ukrayiny*, No. 3, (1970): 101. (in Ukrainian).
- Zakharchyshyn, Pelaheya. "Seminar z arkhivoznnavstva ta spetsialnykh istorychnykh dystsyplin," *Arkhivy Ukrayiny*, No. 3, (1970): 101. (in Ukrainian).
- Zakharchyshyn, Pelaheya. "Seminary z arkhivoznnavstva ta spetsialnykh istorychnykh dystsyplin," *Ukrayinskyy istorychnyy zhurnal*, No. 2, (1970): 151–152. (in Ukrainian).
- Zakharchyshyn, Pelaheya. "Seminary z pytan dzhereloznavstva i dopomizhnykh istorychnykh dystsyplin," *Naukovo-informatsijnyy byuletyn Arkhivnoho upravlinnya URSSR*, No. 4, (1963): 92–94. (in Ukrainian).
- Zakharchyshyna, Pelaheya. "30 rokiv u sim'yi yedynij," *Arkhivy Ukrayiny*, No. 1, (1970): 92. (in Ukrainian).
- Zakharchyshyna, Pelaheya. "Druzhba narodiv," *Arkhivy Ukrayiny*, No. 2, (1967): 92–94. (in Ukrainian).
- Zakharchyshyna, Pelaheya. "Seminar z pytan dzhereloznavstva i spetsialnykh dystsyplin istoriyi," *Naukovo-informatsijnyy byuletyn Arkhivnoho upravlinnya URSSR*, No. 5, (1963), 89–90. (in Ukrainian).
- Zakharchyshyna, Pelaheya. "Seminar z pytan dzhereloznavstva i spetsialnykh istorychnykh dystsyplin," *Naukovo-informatsijnyy byuletyn Arkhivnoho upravlinnya URSSR*, No. 6, (1962): 33. (in Ukrainian).
- Zakharchyshyna, Pelaheya. "Seminary z pytan dzhereloznavstva i spetsialnykh istorychnykh dystsyplin," *Naukovo-informatsijnyy byuletyn Arkhivnoho upravlinnya URSSR*, No. 4 (1962): 43–45. (in Ukrainian).
- Zubko, Andrió. "Ukrayinska onomastyka: zdobutky i problemy," v *Spetsialni istorychni dystsypliny: pytanntya teorii ta metodyky*, No. 15, (2007): 262–281. (in Ukrainian).

